

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Fakulta humanitních studií

Bakalářská práce

Obraz muslimek v Mladé frontě Dnes v letech 2001 – 2005

Autorka: **Alena Bouchalová**

Vedoucí práce: **Doc. PhDr. Blanka Knotková-Čapková, Ph.D.**

Praha 2010

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a souhlasím s jejím eventuálním zveřejněním v tištěné nebo elektronické podobě.

V Praze dne 23.6. 2010

.....

Alena Bouchalová

Poděkování

Ráda bych poděkovala vedoucí této práce paní Doc. PhDr. Blance Knotkové-Čapkové, Ph.D. za její odborné rady, za motivující a vstřícný přístup a také za pomoc i s těmi částmi mého studia, které s psáním práce přímo nesouvisely.

Dále bych chtěla vyjádřit vděčnost celé Katedře Genderových studií za obohacující kurzy pořádané pro bakalářské studium a za inspiraci a entuziasmus, jež poskytují její přednášející.

OBSAH

1	ÚVOD.....	4
2	TEORETICKÁ VÝCHODISKA.....	6
2.1	Vymezení pojmů	6
2.2	Nadvláda stereotypů a „to Druhé“	7
2.2.1	<i>Gender a pohlavně-genderový systém</i>	7
2.2.2	<i>„To Druhé“ a řád</i>	9
2.3	Média a „to Druhé“	11
2.3.1	<i>Média ve společnosti, společnost v médiích</i>	11
2.3.2	<i>Genderové stereotypy v médiích a v jazyce</i>	12
2.4	Nadvláda stereotypů a „to Třetí“	14
2.4.1	<i>Pohádky tisíce a jednoho stereotypu</i>	14
2.4.2	<i>Vlastní hlas a multikulturalismus</i>	18
2.5	České práce o islámu	20
2.6	Shrnutí	21
3	ANALYTICKÁ ČÁST.....	22
3.1	Metodologická východiska.....	22
3.1.1	<i>Metoda kvantitativní obsahové analýzy</i>	22
3.1.2	<i>Metoda kvalitativní obsahové analýzy</i>	23
3.1.3	<i>Feministická perspektiva výzkumu</i>	24
3.2	Mladá fronta Dnes a její etický kodex.....	25
3.3	Zkoumaný vzorek a výzkumné otázky	27
3.4	Kvantitativní analýza.....	28
3.4.1	<i>Stereotypy o muslimkách</i>	29
3.4.2	<i>Zobrazení zahalování</i>	31
3.4.3	<i>Zobrazení muslimek ve femininních rolích</i>	33
3.4.4	<i>Hlas muslimek</i>	35
3.4.5	<i>Původ fotografií</i>	36
3.4.6	<i>Země či území spojovaná s muslimkami</i>	37
3.5	Kvalitativní analýza.....	39
3.5.1	<i>Muslimky a zahalování</i>	40
3.5.2	<i>Muslimky a péče o vzhled</i>	43
3.5.3	<i>Muslimky v mezilidských vztazích</i>	45
3.5.4	<i>Muslimky ve vzdělání a kariéře</i>	47
3.5.5	<i>Muslimky v boji za lidská práva</i>	48
3.5.6	<i>Ženy, které přestoupily na islám</i>	49
3.5.7	<i>Muslimky a terorismus</i>	50
3.5.8	<i>Muslimky v roli oběti</i>	51
4	ZÁVĚR.....	53
5	BIBLIOGRAFIE	55
6	PŘÍLOHA.....	58
6.1	Fotografie ilustrující proměnné z části Zobrazení zahalování.....	58
6.2	Fotografie ilustrující proměnné z části Zobrazení muslimek ve femininních rolích.....	60
6.3	Fotografie ilustrující část Muslimky a péče o vzhled.....	62
6.4	Fotografie ilustrující část Muslimky v mezilidských vztazích.....	63
6.5	Fotografie ilustrující část Muslimky v boji za lidská práva	63
6.6	Fotografie ilustrující část Muslimky v roli oběti	64
6.7	Seznam analyzovaných příspěvků.....	65

1 ÚVOD

„Poznejte muslimské ženy!“¹

Pokud budeme na internetu vyhledávat informace týkající se islámu, může se stát, že narazíme na reklamu hlásající následující: „Poznejte muslimské ženy – krásné muslimky hledající muže pro lásku a manželství. Registrace zdarma!“² (www.muslima.com) Výzvu poslechneme a po kliknutí na odkaz se objeví stránky, jejichž úkolem je seznamovat muslimky a muslimy z celého světa – za účelem sňatku. Z hlavní upoutávky se přátelsky usmívá pohledná mladá žena v červeném šátku, který zcela zakrývá vlasy, krk i ramena. Repräsentantka „muslimek na vdávání“. Máte pocit, že je to typický obrázek? Pak vám fotografie skutečných zájemkyň rozšíří obzory. Šátek mění barvy, ustupuje dozadu, je se svůdným pohledem rozmotáván a v mnoha případech chybí, přehlídka účesů je však neméně pestrá. Dívky a ženy se tváří plaše i laškovně, tajemně i jednoznačně vyzývavě. S obrazem „oficiální“ repräsentantky z úvodní stránky se většina z nich neshoduje.

Takové stereotypní zobrazení lze snad odpustit komerčním stránkám, měli bychom se ho však vyvarovat, pokud je naším cílem pochopení skupiny osob, kterou nazýváme muslimkami. Ačkoliv se nejedná o entitu nějak (fyzicky) vzdálenou evropskému prostředí, je tato často objektem zjednodušování a stereotypizace (Kropáček, 2008; Šiklová, 2006; Moghissi, 2005; Braun, Mathes, 2007 ad.), mimo jiné v médiích.

Z této situace vznikla má motivace zabývat se ve své bakalářské práci prezentací muslimek na stránkách Mladé fronty Dnes, jednoho z nejkupovanějších deníků v České republice (GfK – Median, 2009). Konkrétně analyzuji články, které vyšly v tomto deníku v období od 1. ledna 2001 do 31. prosince 2005. Volba těchto ročníků nebyla náhodná. Zajímalo mě, jak byly muslimky prezentovány v období, kdy došlo k protestům proti zákazu muslimských šátků na francouzských školách a k teroristickým útokům na Světové obchodní centrum. Je také důležité zmínit, že v tomto období probíhaly procesy Mezinárodního trestního tribunálu pro bývalou Jugoslávii (a k těm patří mimo jiné procesy se srbskými vojáky, kteří znásilňovali muslimské ženy).

Do analýzy zahrnuji všechny články, které označují ženy, o nichž píše, jako muslimky, přesněji řečeno články obsahující slova „muslimka“, „muslimská žena“ a „muslimská dívka“ (samozřejmě v obou číslech a ve všech pádech). Z předběžného zkoumání

¹ Převzato ze stránek www.muslima.com.

² Překlady citací z dosud nepřeložených zdrojů jsou mé vlastní.

materiálu se tyto tři výrazy ukázaly jako nejčastěji používané. Předmětem analýzy jsou dále fotografie žen označených v článku či v popisku za muslimky. Cílem analýzy je zjistit, jak byly muslimky v daném období prezentovány a zda měly na tuto prezentaci vliv stereotypy týkající se jak islámu, tak jeho ženských věřících. Z feministické perspektivy³ výzkumu vyplývá analýza článků a fotografií z hlediska genderu. Chci zjistit, zda jsou muslimky zobrazovány v tradičních femininních rolích. Impulsem k této části analýzy jsou též názory, dle nichž existuje mezi genderovými a náboženskými stereotypy ve vnímání islámu spojitost (McAuliffe, 2007; Braun, Mathes, 2007).

Zkoumanému problému by jistě prospěl větší výzkum, např. zahrnutí všech celorepublikových deníků do analýzy či jejich zkoumání ve větším časovém rozmezí. Má práce je však omezena jak časově, tak také mými malými zkušenostmi s použitými metodami analýzy. K omezením lze rovněž počítat pozicionalitu, tedy vliv mého postavení (věku, sociální skupiny apod.) ve světě na výzkumnou práci. I s vědomím těchto omezení však doufám, že bude má práce přínosem v rámci snah o nezkreslené vnímání osob, které lze v jistém ohledu označovat jako muslimky.

Závěrem bych ráda zmínila způsob vyjadřování v této práci s ohledem na problém udržování genderových stereotypů v jazyce. Kromě nepřechylování cizích ženských příjmení (s výjimkou citací děl, jejichž autorky jsou přímo v knize uvedeny s příponou -ová) se snažím vyhnout generickému maskulinu používáním mužského i ženského rodu zároveň (čeština však neumožňuje vyhnout se generickému maskulinu v koncovkách sloves).⁴ Takové používání jazyka pokládám za důležitou součást etické kvality výzkumu.

³ Viz kapitola *Femistická perspektiva výzkumu*.

⁴ Tématu genderových stereotypů v jazyce se věnuji v kapitole *Genderové stereotypy v médiích a jazyce*.

2 TEORETICKÁ VÝCHODISKA

V následujících kapitolách se budu věnovat teoretickým východiskům svého výzkumu. Nejdříve vymezím základní pojmy, které ve své práci často používám. Dále se zaměřím na problematiku genderu, médií a jejich vlivu na společnost a v návaznosti na to na obraz muslimek v západní společnosti a na jevy, které se na utváření tohoto obrazu podílejí. V závěru teoretické části se zmíním o feministické perspektivě této práce.

2.1 Vymezení pojmů

V práci, jež na prezentaci muslimek ve zkoumaném médiu sleduje mimo jiné stereotypy o nich, se nelze vůči pojmu „muslimka“ či „muslimky“ nevymezit. K analýze jsem vybrala články, které ženy, o nichž píší, samy jako muslimky (muslimské ženy, muslimské dívky⁵) označovaly. Sama pod tímto pojmem rozumím pouze příslušnost k jistému náboženství se všemi jeho specifiky. Označení „muslimka“ tedy vypovídá pouze o víře v boha, která však může nabývat různých forem, jež jsou ovlivněny jak prostředím, v němž ta která věřící žije (sociální prostředí, geografické prostředí a další), tak také osobním pojetím a intenzitou víry.

V kapitole *Pohádky tisíce a jednoho stereotypu* se zabývám stereotypy o islámu a v návaznosti na to stereotypy o tzv. Orientu. Mimoto používám pojmy jako „Okcident“, „Západ“ apod. Používání takových zjednodušujících pojmů je nevhodné v tom, že jsou už samy o sobě spojeny s různými významy, z nichž některé zkreslují představu o celcích, jež tyto pojmy označují. Jedná se např. o pojetí tzv. Západu jako vyspělejšího útvaru v porovnání s tzv. Blízkým východem (Said, 2008). K problematickým charakteristikám takových celků patří rovněž nejasnost jejich územního rozpětí. Přesto jsem se však rozhodla výše zmíněné pojmy ve své práci používat, neboť umožňují snadnější orientaci v textu a jsou nenáročné i co do rozsahu. Je však třeba mít na paměti jejich problematičnost (z toho důvodu uvádím před každým takovým pojmem „tzv.“).

Vzhledem k perspektivě mé práce je třeba vyjádřit se rovněž k pojmu „feminismus“. V práci jej používám v souladu s definicí Renzetti a Currana, kteří označují feministické hnutí za „sociální hnutí“, jež se skládá „z mnoha proudů, jejichž společným cílem je

⁵ Výběr je vysvětlen v kapitole 1. Úvod.

zrušení genderového útisku i *jiných nerovností*⁶ (Renzetti, Curran, 2003: 58). Z takového pojetí feminismu vychází i má snaha tematizovat nerovnosti mezi jednotlivými náboženstvími, popřípadě kulturami.

Při analýze článků a fotografií Mladé fronty Dnes pracuji často s pojmy „gender“ a „genderové stereotypy“. Jejich definice a výklad obsahuje následující kapitola *Gender a pohlavně-genderový systém*.

2.2 Nadvláda stereotypů a „to Druhé“

2.2.1 *Gender a pohlavně-genderový systém*

Jedním z důležitých nástrojů mé analýzy obrazu muslimek v Mladé frontě Dnes je koncept genderu. Renzetti a Curran gender definují jako „společensky utvářené postoje a modely chování, obvykle dichotomicky dělené na mužské a ženské“ (Renzetti, Curran, 2003: 58). Pojem genderu je třeba odlišit od pojmu pohlaví, jenž značí fyzické dispozice (pomocí kterých se však často zastánci tradičního dělení rolí snaží toto dělení ospravedlnovat). Gender zahrnuje dispozice psychologické, sociální, historické a kulturní. Pohlaví je stále stejné, ženské a mužské⁷, ale to, jak společnost konstruuje genderové role, se dobově i kulturně liší (Jarkovská, 2004). Jinými slovy: „[N]ikoliv biologickým pohlavím, s nímž se jedinec narodí, ale teprve socializací se z člověka stává žena či muž se vším, co k tomu v dané společnosti patří.“ (Smetáčková, Vlková, 2005: 10)⁸ Rozdíl mezi pohlavím a genderem rovněž vystihují slova Simone de Beauvoir: „Všichni se shodují v názoru, že k lidskému druhu patří samičky; ty dnes představují přibližně polovinu lidstva tak jako dřív; a přece se nám říká, že ‚ženství je v nebezpečí‘, jsme napomínány: ‚Buďte ženami, zůstaňte ženami, staňte se ženami.‘ Každá lidská samičí bytost není tedy nutně ženou; musí se podílet na té tajemné a ohrožené realitě, kterou je ženskost.“ (Beauvoirová, 1966: 7)

Citát de Beauvoir předznamenává další téma problematiky genderu, a to genderové stereotypy. Dle Jiráka a Köpplové se stereotypem „rozumí sociální klasifikace určitých

⁶ Má kurzíva.

⁷ Ačkoliv některé teorie dekonstruují i pohlaví jako danost. Např. Judith Butler označuje nejen gender, ale i pohlaví a sexualitu za performativní (Butler, 1999). Tomuto tématu se však více nevěnuji, neboť není pro mou práci klíčové.

⁸ V současné tzv. euroamerické kultuře skutečně rozlišujeme dva druhy genderu, maskulinitu a femininitu (viz níže), avšak je třeba poznamenat, že u jiných kultur panuje odlišné pojetí genderů a může jich být i více než dva (Renzetti, Curran, 2003).

skupin a jejich reprezentace pomocí zjednodušujících, neověřitelných, zobecňujících znaků, jež výslovně (explicitně) či nepřímou (implicitně) představují soubor hodnot, soudů a předpokladů týkajících se chování takových skupin, jejich vlastností, minulosti a vývoje.“ (Jiráková, Köpplová, 2003: 145) V genderové perspektivě jsou oněmi „určitými skupinami“ ženy a muži a „soubory hodnot“ femininita či maskulinita.

Pokud podléháme genderovým stereotypům⁹, budeme mít odlišná očekávání od žen a odlišná očekávání od mužů. Mohou vypadat následovně: Od osob (často žen), jež spojujeme s femininitou, očekáváme např. to, že se budou chovat neprůbojně, zjemněle, budou klást velký důraz na city (a budou o nich mluvit), budou zaměřeny spíše na soukromou sféru života a nebudou zdatné v technických oborech. Co se týče vzhledu, nepřekvapí nás sukně, šperky a v souladu s našimi představami bude spíše drobná postava. Naopak v případě maskulinního vzhledu nepřipadá sukně v úvahu, ozdoby budeme, pokud vůbec, očekávat v menší míře a malý vzrůst neoceníme tolik jako vysokou svalnatou siluetu. „Správného muže“ bude dále charakterizovat odvaha, rozhodnost, technické schopnosti a zaměření na veřejnou sféru (Renzetti, Curran, 2003).

Nelze však říci, že tradičním charakteristikám femininity odpovídají pouze ženy a znakům maskulinity pouze muži. To bychom zanedbávali onen výše zmíněný rozdíl mezi genderem a pohlavím. Jakákoliv osoba může mít maskulinní i femininní charakteristiky (jak uvidíme v kapitole „*To Druhé*“ a řád, tyto charakteristiky se nemusí vztahovat jen k osobám). Konstatování, že ženy mohou být technicky schopné a muži tzv. „citově založení“ snad není „objevením Ameriky“. Genderově stereotypní pohled si však u žen všimne spíše „toho ženského“, u mužů naopak „toho mužského“ (Jarkovská, 2004). A pokud už si přece jen povšimne vlastností, jež připisuje jednomu pohlaví, u pohlaví druhého, bude k nim přistupovat jako k výjimce, ne-li jako k něčemu negativnímu (pejorativní výrazy „mužatka“ a „baba“/„zbabělec“ hovoří samy za sebe).

Genderová diferenciac se projevuje v mnoha oblastech, dalo by se říci, že v našem životě na ni můžeme narazit každý den. V obchodech s oblečením a doplňky (kde ani peněženky nemohou být bezpohlavní), v reklamách (kde maminka často ví, co je pro děti nejlepší) nebo třeba v pohádkách (kde se princové naběhají mnohem víc než princezny a jedinými ošklivými ženami jsou mocné zlé ježibaby a čarodějnice). Nositeli genderových stereotypů nejsou jen lidé, ale také instituce ve společnosti (školy, politický systém, ekonomický systém, náboženství apod.). Hovoříme tedy o pohlavně-genderovém systému.

⁹ Renzetti a Curran genderové stereotypy definují jako „zjednodušující a paušalizující obecné popisy maskulinity a femininity“ (Renzetti, Curran, 2003: 58).

Dle Renzetti a Currana obsahuje každý pohlavně-genderový systém nezávisle na době a kultuře „sociální konstrukci genderových kategorií na základě biologického pohlaví, dělbu práce na základě pohlaví“ a „společenskou regulaci sexuality“ (Renzetti, Curran, 2003: 21). V tomto ohledu sice dochází v euroamerické společnosti k proměnám pojetí muže jako sexuálně dominantního a ženy jako sexuálně pasivní, avšak stále se udržuje heteronormativní pojetí, jako standard jsou chápány heterosexuální vztahy (Smetáčková, 2005).

Pokud tedy budeme chtít shrnout působení pohlavně-genderového systému, lze říci, že je nám přímo i nepřímo sdělováno, jaké máme mít (nebo dokonce jaké máme) fyzické i psychické vlastnosti, jaké činnosti nám půjdou a jaké naopak nemáme brát v potaz a nakonec i to, jak máme vyjadřovat svou sexualitu (pokud vůbec). Lze tedy konstatovat – pokud si v této práci mohu dovolit odkaz na populární kulturu –, že i po zničení Matrixu nás čeká ještě hodně dekonstrukčního úsilí.

2.2.2 „To Druhé“ a řád

Z předchozího popisu konkrétních genderově stereotypních představ vysvítá významný aspekt pojetí maskulinity a femininity. Je to jejich bipolární povaha. Negativním vymezením muže je to, že není ženou, a naopak. (Renzetti, Curran, 2003). Dalším významným aspektem tohoto dělení je rozdílná hodnota, která je oběma kategoriím připisována. Femininní charakteristiky jsou mnohdy vnímány jako horší než mužské, ženy ve srovnání s muži jako méněcenné (nebo bychom mohli použít ještě stále okřídlené sousloví – jako „slabé pohlaví“¹⁰). Genderové stereotypy se tak podílejí na diskriminaci, kdy jsou obě pohlaví omezována v činnostech a způsobech chování, které jim údajně nepřísluší. V pohlavně-genderovém systému, jakým je patriarchát, jsou ovšem výrazněji omezovány ženy.

Pierre Bourdieu charakterizuje takové uspořádání společnosti jako nadvládu mužů a ukazuje, jakými mechanismy se tato nadvláda udržuje. Jedním z nich je naturalizace řádu, která probíhá mimo jiné díky somatizaci nadvlády do těl. Konstrukce a biologického těla a jeho funkcí je arbitrární vede ke vzniku buď mužského, nebo ženského habitu. Ženy a

¹⁰ Jana Valdrová toto spojení řadí k jazykovým stereotypům, „které představují otřelé výrazové prostředky, používané často automaticky, zjednodušující skutečnost a jednotvárně se opakující“ a které „odkazují ženy a muže do tzv. tradičních genderových rolí“ (Valdrová, 2005: 59).

muži se učí pohybovat (a oblékat) způsobem, který podporuje jejich předpokládané rysy. Pod tím si můžeme představit např. požadavek, aby měly ženy cudně nohy u sebe či zatahovaly břicho. Spolu s biologickými odlišnostmi pak somatizovaná nadvláda „dokazuje“ přirozenost stávajícího řádu, jenž se neustále obnovuje v procesu dehistorizace. (Bourdieu, 2000)

Dalším problémem patriarchálního pohlavně-genderového řádu je, že jeho nazírání se odehrává pomocí kategorií jím ustavených. „Jestliže ovládaní přikládají na to, co je ovládá, schémata onou nadvládou zplozená, jinak řečeno, když se jejich myšlení a vnímání strukturuje podle struktur tohoto jím vnucovaného vztahu nadvlády, stávají se z jejich aktů *poznání* nutně akty *uznání*, podřízení se.“ (Bourdieu, 2000: 16) S tím souvisí teorie Simone de Beauvoir, podle níž je žena určována vztahem k muži. Ovládané tedy odvozuje závěry o sobě pouze ve vztahu k ovládajícímu, vzniká vztah objektu a subjektu. „On je Subjekt, on je Absolutno: ona je to Druhé.“ (Beauvoirová, 1966: 10)

Vztahy nadvlády se neuplatňují jen v případě žen a mužů. Existují principy vidění a dělení, „jež řadí všechny věci na světě a všechno konání do škatulek podle odlišností redukovatelných na opozici mezi masculinem a femininem“ (Bourdieu, 2000: 30). Bourdieu poukazuje na opoziční dvojice mezi vysokými školami – jako maskulinní můžeme chápat univerzitu vůči femininním jiným vysokým školám, právnické a lékařské fakulty vůči fakultám humanitním atd. (Bourdieu, 2000):

„Stále, jak je vidět, trvá struktura opozičních dvojic odpovídající tradičnímu dělení: existuje například opozice mezi univerzitou a ostatními vysokými školami, na univerzitě pak mezi fakultami právnickou či lékařskou a mezi fakultami humanitními, a na humanitních fakultách zase mezi filozofií či sociologií a psychologií a dějinami umění. A týž princip dělení se uplatňuje i v jednotlivých oborech: vznešenější, spíše syntetická a teoretická stránka připadá mužům, kdežto ženám stránka spíše analytická a praktická, méně prestižní.“ (Bourdieu, 2000: 83)

Taková opozice subjektu a objektu („Druhého“), zde maskulinního a femininního může být tvořena i v jiných rovinách než genderových – například kulturních a politických, mezi Západem a Orientem. O tom však více v kapitole *Nadvláda stereotypů a „to Třetí“*.

2.3 Média a „to Druhé“

2.3.1 Média ve společnosti, společnost v médiích

Média nám nezprostředkovávají jen informace o tom, co se událo ve světě, ale také informace o tom, *jak* se svět děje. Nejsou tedy pouhým prostředníkem, jak by napovídal název, ale „nabízejí množství neustále se opakujících interpretací našeho života, informují nás o hodnotách, postojích a názorech, které jsou – nebo se díky mediální komunikaci zdají být – sdílené s ostatními“ (Jirák, Köpplová, 2003: 11). Pomocí médií jsme tak nejen informováni, ale také socializováni – média formují nás i společnost, v níž žijeme (Burton, Jirák, 2001).

Tato tvrzení se však netýkají médií, která chápeme jako spojení mezi jedním odesílatelem a jedním příjemcem, nýbrž spíše médií, jež jsou spojením mezi odesílatelem a mnoha příjemci, tedy médií masových. Vzhledem k jejich vlivu lze masová média označit za zvláštní společenskou instituci, která – a tato funkce pro nás bude později v kontextu této práce důležitá – podporuje mimo jiné rozdělení moci ve společnosti. (Jirák, Köpplová, 2003). Je třeba dodat, že ve vztahu médií a společnosti se nejedná o jednostranný vliv. Média přejímají společenské postoje a hodnoty, „pohybují se ve stejném paradigmatu“ jako daná společnost (Osvaldová, 2004: 89).

Vliv médií na veřejné mínění z nich činí podstatný objekt zkoumání. Při něm se zaměřujeme na obsahy, které se v zkoumaném mediálním produktu vyskytují. Dle Jiráka a Köpplové představují tento obsah „prvky, jež tvoří každý mediální produkt (informace, jednající postavy, témata), způsoby jejich výběru a uspořádání a pravidla pro vytvoření celku“ (Jirák, Köpplová, 2003: 119). V důsledku opakování obsahů může dojít k vytvoření takového obrazu, který čtenáři, posluchači či diváci začnou chápat jako skutečný¹¹. Při analýze obsahů je tak mimo jiné důležité zaměřit se na případnou předpojatost daného média (Jirák, Köpplová, 2003).

Pokud hovoříme o působení médií, je třeba zmínit se také o způsobu, jakým publikum na sdělované obsahy reaguje. Rozlišujeme dominantní interpretaci, kdy publikum „čte“ zprávu tak, jak byla zamýšlena, vyjednávací interpretaci, která zahrnuje vlastní výklad, a odmítavou interpretaci, tedy pochopení zprávy v přesně opačném smyslu, než jak byla zamýšlena. Na to, jakou interpretaci provedeme, má vliv naše sociální postavení, předchozí zkušenost, naše hodnoty, ale také momentální rozpoložení (Burton, Jirák, 2001). Při

¹¹ Ke vztahu dikursu a reality více v kapitole *Genderové stereotypy v médiích a jazyce*.

zkoumání mediálních produktů bychom si této interpretační rozrůzněnosti měli být vědomi a v praxi bychom s ní měli pracovat, pakliže si činíme nároky na to, aby kritická reflexe médií nevedla jen k hromadění dat, ale byla také impulsem pro změny dominantních schémat myšlení.

V tomto výzkumu získávám data z tištěného média, z novin, a to jak ze psaných textů, tak také z fotografií. Dle McLuhana mají noviny „konfesní charakter“, působí tak, jakoby prezentovaná sdělení pocházela „od pramene“. K povaze zpráv McLuhan doplňuje, že noviny svou funkci plní nejlépe tehdy, pokud přinášejí špatné zprávy: „Opravdová zpráva je špatná zpráva - špatná zpráva o někom, nebo špatná zpráva pro někoho.“ (McLuhan, 1991: 191) Iluzi toho, že jsme díky novinám téměř očitými svědky událostí, ještě posilují fotografie; díky nim si čtenářka či čtenář připadají, jako by byli „při tom“ (Burton, Jirák, 2001: 37). Celkově tak mají noviny přepoklad působit seriózním, chcete-li „objektivním“¹² dojmem. Ten by nás však neměl ukolébat, neboť produkty společnosti, jež není prosta stereotypů, se těžko budou od této společnosti výrazněji lišit.

2.3.2 Genderové stereotypy v médiích a v jazyce

Jestliže média pracují s hodnotami a názory společnosti, obsahují také genderové stereotypy v ní existující. „Smyslem analýzy médií z hlediska genderu je zpochybnění mýtu jejich genderové neutrality a reflexe sociálních tlaků směrem k oběma pohlavím, z nichž mnohé mají podobu stereotypu, předsudku nebo i diskriminace.“ (Havelková, 1998: 7) Genderově stereotypní charakter médií se projevuje v různých aspektech. Konkrétně u denního tisku, který je v této práci předmětem našeho zájmu, lze sledovat, jak často se na stránkách novin objevují muži a jak často ženy, v jakém kontextu se o nich mluví a jaká důležitost je přiřazována zprávám, ve kterých se častěji vyskytuje to či ono pohlaví. Nezanedbatelným aspektem je také to, kdo zprávy tvoří a kdo vybírá, které informace budou uveřejněny, respektive kolik je mezi těmito lidmi žen a kolik mužů (Osvaldová, 2004). K tomu však dodejme, že od žurnalistek někdy redakce očekávají, že budou psát o tzv. „ženských tématech“ (opět se tedy projevuje představa, že existuje něco, co je typicky doménou žen). Navíc přítomnost žen v redakci ještě neznamená, že výsledek

¹² Je otázka, zda lze ještě tento pozitivisticky znějící pojem používat. Kromě pochybností o tom, zda lze vůbec něco označit za objektivní, problematizuje tento pojem také feministická kritika konceptu objektivního poznání coby domény mužů a subjektivního poznání coby domény žen (Spender, 1998).

bude oplývat pluralitou pohledů (Payerl, 1998). Názory, že ženy píší „ženské texty“, jsou feministickou kritikou označovány jako esencialistické a posilují představu ženství jako jakési fixní kategorie, k níž se váží konkrétní charakteristiky¹³.

V této kapitole se vzhledem k předmětu svého výzkumu zaměřím spíše na to, jak jsou mediálně prezentovány ženy. Prostor, který jim je v tisku dáván, je omezen už onou konotací femininního se soukromou sférou. Hlavní zprávy informují zejména o událostech ze sféry veřejné, z politiky, hospodářství apod. Častěji tak pojednávají o mužích. Pakliže se v nich objevují ženy, je to mnohdy ve spojení s prvky soukromé sféry. Renzetti a Curran zmiňují výzkum vedený Karen Foreit, jenž ukázal, že při referování o ženách uvádějí novinářky a novináři pohlaví, fyzický vzhled a rodinné postavení častěji než u mužů. Další výzkumy tyto tendence potvrdily (Renzetti, Curran, 2003). Články, které se týkají především žen, jsou pojímány jako nepřilíš závažné, „s výjimkou ženských hlav států, žen, které zemřely nebo byly zabity, a žen, jež stojí za zmínku díky svému vztahu ke známým mužům“ (Renzetti, Curran, 2003: 184).

Nedostatečná pozornost, která je ženám ze strany médií věnována, zlehčování závažnosti zpráv, ve kterých se objevují, a také negativní postoje vůči ženám, to vše jsou projevy symbolické anihilace. Ta se nemusí vztahovat jen k ženám, ale třeba i k určitému etniku, rase, věkové skupině atd. Jinými slovy, bariéry vstupu do mediálního prostoru mohou být pro některé osoby i několikanásobné (Renzetti, Curran, 2003). V českých médiích má symbolická anihilace svou specifickou podobu např. v představě, že některá témata jsou příliš „luxusní“, že je třeba je upozadit, dokud nebudou uspokojivě vyřešeny jiné, důležitější problémy. Havelková tento přístup chápe jako „typicky postkomunistické zděděné struktury“. (Havelková, 1998: 7).

S genderovými stereotypy v médiích úzce souvisí genderové stereotypy v jazyce. V češtině patří k jejich projevům např. užívání generického maskulina. Pokud referujeme o skupině, jež zahrnuje muže i ženy, používáme pro ně společně mužský rod. Ten se, byť ve spojení s ženou, objevuje i v čísle jednotném, často u profesí. „Dokonce i ženy tvrdí o sobě *jsem právník, psycholog, praktický lékař, chirurg atd.*“ (Valdrová, 1999: 118) Méněcennost – zpravidla – ženského pohlaví implikují rovněž negativní či pejorativní zabarvení takových podstatných jmen ženského rodu, která v rodě mužském negativní konotace nemají (např. starý mládenec – stará panna). V takovém případě hovoříme o

¹³ Tyto jsou popsány výše, v kapitole *Gender a pohlavně-genderový systém*.

sémantické derogaci – při utvoření feminina se význam daného slova stává negativním (Renzetti, Curran, 2003).

Výše popsané jevy, jsou však jen součástí mnohem širší problematiky. Feministická kritika poukazuje na to, že veřejnému diskursu dominují muži. A to jak formováním jazyka, tak tím, jaké významy daným formám přiřkládají. V „mužském“ diskursu si tak mnohem lépe počínají muži, ženy se v něm projevují obtížněji. A vzhledem k tomu, že osoba, která se dokáže lépe vyjadřovat a vymezuje si ve veřejné sféře i po jazykové stránce větší prostor, má více moci, působí tento diskurs zpětně na postavení žen a mužů ve společnosti - ve prospěch těch druhých (Spender, 1998). Na tento problém poukazuje u textové kritiky např. i Judith Fetterley, když říká: „Literatura je politická.“ (Fetterley, 1997: 492) Toto lze vztáhnout i na textovou kritiku médií¹⁴.

Tímto rozměrem textů se zabývá diskursivní analýza. Fairclough definuje diskurs jako „komplex tří elementů: sociálních praktik, diskursivních praktik (produkce, distribuce a příjem textu) a textu jako takového“ (Fairclough, 1999: 74). Ačkoliv má analýza obrazu muslimů nezachází do lingvistických podrobností, analýzou diskursu jsem se částečně inspirovala a všímám si všech tří Faircloughem zmíněných elementů.

2.4 Nadvláda stereotypů a „to Třetí“

2.4.1 Pohádky tisíce a jednoho stereotypu

Jiřina Šiklová si v předmluvě ke knize *Závoj a džíny* (Frouzová, 2006) stěžuje na studentské práce o „ženě v islámu“, které zanedbávají rozmanitost tohoto náboženství a postavení žen v jeho rámci. Šiklová klade důraz na feministický přístup oceňující jinakost a možnost odlišné interpretace a kritizuje zkreslující zevšeobecnění vztahující se k muslimkám (Šiklová, 2006: 7). Podobné nešvary zmiňuje Luboš Kropáček, když jako jednu z komplikací dialogu mezi tzv. Západem a islámem vidí „zbeletrizované tendenční spisky o nedůstojném postavení žen ve světě islámu“, jaké se nabízejí na evropském knižním trhu (Kropáček, 2008: 110).

Mnoho takových knih lze najít i v českých knihkupectvích a je na čtenářstvu, aby rozlišilo, které z nich jsou komerčním využitím stereotypních představ o islámu a které

¹⁴ Tímto tématem se z genderové perspektivy zabývá např. Ing. Petr Pavlík, Ph.D. (Pavlík, 2005).

zprostředkovávají zkušenost konkrétní osoby. Kritickému oku by však neměl uniknout ani způsob zprostředkování. Ku příkladu výše zmíněná publikace *Závoj a džíny* (Frouzová, 2006a) obsahuje příběhy různých žen, její motivací je nabídnout více úhlů pohledu na muslimky žijící v islámském světě (Šiklová, 2006: 8). Ani takové předsevzetí však neuchránilo titulní stranu od tajemného (jak jinak než černou linkou orámovaného) ženského pohledu ohraničeného látkou čádu¹⁵. V souladu se snahou o podání pluralitního obrazu není ani na *Závoj a džíny* navazující publikace *Mříže v ráji* (Frouzová, 2006b). Jedná se o příběhy muslimek, jež žijí v Evropě. Už název knihy je hodnotící, vyvolává představu čistě kladné evropské civilizace a omezujícího islámu. A ani tato publikace se nedokázala na své titulní straně vyhnout – dalo by se říci až „ikonické“ – postavě převážně zahalené ženy.

Muslimský závoj, tedy různé druhy nábožensky opodstatňovaného zahalení, „se stal v politickém a širším veřejném diskursu snadno rozeznatelným a stále častěji používaným znamením odlišnosti“ (McAuliffe, 2007: 29). A zdá se, že čím více je daná muslimka zahalena, tím lépe této funkci slouží. Že se takové tendenci nevyhne ani dílo, jehož předsevzetím je nabourání stereotypních představ, jen dokládá sílu tohoto symbolu.

K zahalení ženy vyznávající islám se v zevšeobecňujícím pojetí často váže ještě další „poznávací znamení“ – útlak ze strany vlastního náboženství, jenž má mimo jiné patriarchální rysy. Při stereotypním uvažování můžeme od ženy, která se označí za muslimku, očekávat např. nevyzývavé chování (Moghissi, 2005) nebo o ní uvažovat v souvislosti s tématy týkajícími se pouze soukromé sféry (domácnosti, rodiny apod.) (Hopkins, Kwan, Aitchison, 2007). Tradiční femininní charakteristiky, které bývají spojovány s ženami i bez ohledu na jejich náboženské vyznání, se tak v konstruování obrazu muslimek coby příslušnic jakési „jiné“ skupiny mohou uplatňovat ještě intenzivněji, neboť pro pohled zvnějšku jsou „tím Druhým“ (Beauvoirová, 1966: 10)¹⁶ dvojnásob – jako ženy a jako příslušnice jiné kultury. Kromě předsudků týkajících se konkrétně muslimek - žen jsou tedy do výpovědí o nich zapojeny také předsudky o islámu jako takovém. Významnou roli v nich hraje spojování tohoto náboženství s konceptem Orientu. „[...] viděno od nás, z Evropy, se celý ‚islámský svět‘ jeví jako nějaký ucelený orientální, nevyzpytatelný či archaický prostor, v němž se dá tušit nanejvýš nějaké

¹⁵ Čádor je oděv zahalující celé tělo, včetně tváře. Je nechán průzor jen pro oči. Ještě více zahaluje burka, ve které je na místě očí všita mřížka. Dalšími druhy zahalení jsou hidžáb - zahalení vlasů a krku - a niqáb - závoj zakrývající obličej (Kropáček, 2008).

¹⁶ Tento koncept vysvětlují v kapitole „*To Druhé*“ a *řád*.

dobrodružství, ale spíše nebezpečí, možná kus romantiky, ale spíše náboženské tmářství, zákeřnost a fanatismus.“ (Mendel, 2004a: 5)

Fenoménem Orientu se zabýval Edward W. Said. Dle jeho názoru si Evropané Orient „vytvořili téměř zcela ve svých představách“ (Said, 2008: 11). Mimo to, že se v této oblasti nalézaly evropské kolonie a mnohem dříve předtím i kolébka značné části evropské kultury, hraje Orient také úlohu negativního vymezení západoevropské civilizace. „Orient [...] pomáhal Evropu (či Západ) negativně definovat – byl jejím protikladným obrazem, myšlenkou, osobností i zkušeností.“ (Said, 2008: 11)

Způsob, jakým se západní svět, či Okcident, vymezuje vůči Orientu, nazývá Said orientalismem¹⁷. Toto vymezení má však mocenský náboj, v orientalistickém myšlení se nejedná o dvě rovnocenné entity. Orientalismus je „politickou doktrínou aplikovanou z pozice síly vůči Orientu“ a v rámci této doktríny je ona jinakost Orientu „nahrazena právě jen slabostí“ (Said, 2008: 232). Ve vztahu mezi touto oblastí a tzv. Západem se uplatňuje „binární opozice vyspělých a zaostalých regionů“ a orientálec je v tomto kontextu kladen na roveň vyloučených jedinců západní společnosti, k nimž můžeme mezi dalšími počítat také ženy (Said, 2008: 235). Nabízí se tak označení Orientu za „to Druhé“ (Beauvoirová, 1966: 10), za femininní prvek, kterému je nadřazen „maskulinní“ Západ¹⁸ (vzpomeňme na Bourdieuho výklad vztahů mezi různými částmi univerzity¹⁹, které lze také vidět v opozici maskulina a feminina). S ohledem na terminologii²⁰ vztahující se k tzv. rozvojovým zemím a s ohledem na chápání Orientu jako zaostalého regionu by možná bylo výstižnější označení „to Třetí“.

S islámem se však v západním myšlení nepojí pouze pojetí slabého Orientu, ale také prvek síly, nebo spíše násilí mající v kontextu radikálního islámu podobu rétorických i teroristických výpadů proti tzv. Západu. Mendel upozorňuje na funkčnost „jednoduchých náboženskoprávních floskulí v praktické politice“ a kritizuje schematické tendence v českém prostředí interpretovat názory radikálních skupin jako postoje soudobého islámu (Mendel, 2004b: 10). Bylo by však chybou nezmínit další násilné prvky spojované v (nejen) českém prostředí s islámem. Jedná se o násilí právě na ženách – muslimkách. K nejzávažnějším tématům patří např. ženská obřízka a tvrdé postihy za prohřešky proti

¹⁷ Pro mou analýzu prezentace muslimek v Mladé frontě Dnes je vysvětlení konceptu orientalismu klíčové. Zde bych však ráda zmínila knihu *Okcidentalismus: Západ očima nepřátel* (Buruma, Margalit, 2005), jež tematizuje jakýsi proud protichůdný vůči orientalismu, nepřátelství k tzv. Západu.

¹⁸ Takové pojetí je uplatňováno některými aurokami a autory v rámci postkoloniálních studií. Jedná se např. o dílo Gayatri Chakravorty Spivak (Spivak, 1988) nebo Chandry Talpade Mohanty (Mohanty, 1984).

¹⁹ Viz kapitola 1.1.2 „To Druhé“ a řád.

²⁰ Tím mám na mysli konkrétně pojem „Třetí svět“.

počestnosti. I zde je zobecňování jednotlivých případů na celé náboženství simplifikující až demagogické, přesto se děje.

S naposled zmíněnými projevy násilí souvisí další stereotyp o islámu, kterým je časté spojování tohoto náboženství s územími, která spadají do oblasti Arabského poloostrova, popřípadě do oblasti Afriky. Některé země v těchto oblastech se do určité míry řídí islámským právem šari‘a (např. Írán, Saúdská Arábie, Súdán), což bývá v našich zeměpisných šířkách se sekulárními zákoníky nezdědka nahlíženo jako rarita a tedy také patřičně zahrnováno pozorností (mimo jiné v souvislosti s oněmi případy násilí na muslimkách). Takový geografický profil islámu je však chybný a zkreslující. „Do ‚islámského světa‘ patří etnicky, kulturně a ekonomicky tak odlišné oblasti a země jako je Mali, Egypt, Turecko, Bosna, Komorské ostrovy, Sýrie, Uzbekistán, Bahrajn, Bangladěš, Čechensko, Malajsie a Indonésie.“ (Mendel, 2004a: 5) Kromě toho většinu zemí světa obývají více či méně početné muslimské menšiny a každá z nich nabývá v daném prostředí specifických rysů, a to se vztahuje i na postavení ženy v těchto menšinách. Stručně řečeno při utváření identity (včetně utváření identity genderové) „na místě záleží“ (Aitchison, Hopkins, Kwan, 2007). Co se geografického rozmístění týče, není ani pojetí „Okcidentu“ neproblematické. V současnosti v pomyslné opozici Západ – islám vystupují v první hlavní roli Spojené státy. Dříve to však byly koloniální mocnosti Francie a Velká Británie (Said, 2008) a ačkoliv se pozornost médií upírá spíše na Spojené státy, bylo by naivní předpokládat, že bývalí „hlavní hrdinové“ nemají v této opozici již žádné mocenské zájmy. Navíc takové vymezení polarit zanedbává vliv dalších zemí, z nichž nelze nezmínit především Rusko a Čínu²¹.

Zdálo by se, že požadavek rozlišování jednotlivých proudů a názorů u jednoho z největších světových náboženství, jež se mnohokrát rozštěpilo na různé skupiny²² a má tolik různých stoupců a stoupenkyň, není třeba příliš zdůrazňovat. Avšak zkreslující zjednodušování a stereotypizace probíhají dennodenně, mimo jiné v médiích.

²¹ V Rusku žije početná muslimská menšina, přičemž problematické jsou zejména vztahy Ruska a muslimské menšiny v oblasti Kavkazu. Co se týče Číny, Komise pro muslimská lidská práva poukazuje na omezování muslimské menšiny stran praktikování islámu. Tomuto tématu se věnovala i konference Fóra 2000 v roce 2009 (viz Forum 2000, 2009), které se účastnila mimo jiné bojovnice za lidská práva, čínská muslimka Rebiya Kadeer.

²² Tím míním jak první schizma, jehož důsledkem bylo rozdělení na sunnitskou a ší‘itskou tradici, tak také další odloučení a vznik sekt jako je chárídža, bahá‘í a další (Kropáček, 2006).

Cameron McAuliffe zkoumal západní reprezentace Íránu v denících z tří různých měst tří různých národů²³. „Všechny tyto noviny [...] se provinily rozvíjením zjednodušujících vyobrazení íránských žen v čádu stojícími před reprezentacemi represivních struktur islámské teokracie v Íránu.“ (McAuliffe, 2007: 36-37) Některá zobrazení žen ani nezapadala do kontextu novinové zprávy. Navíc, co se zahalování týče, v Íranu se mnohem častěji nosí hidžáb, tedy pouhé zahalení vlasů a šíje. Dle autorova názoru slouží tyto praktiky (zobrazování anonymních převážně zahalených žen) západních médií k tomu, že je Írán konotován s femininitou a představován jako „subjekt kolonizace maskulinním islámským náboženským aparátem“ (McAuliffe, 2007: 34). Opět se zde objevuje téma opozice mezi maskulínem a feminínem, avšak tentokrát je v roli „ovládajícího“ (Bourdieu, 2000) onen výše zmíněný maskulinní náboženský aparát.

2.4.2 Vlastní hlas a multikulturalismus

Ve výzkumu McAuliffa se ukazuje, jak svůdný je obraz anonymní zahalené ženy.²⁴ Ani ten se nevymyká orientalistickému diskursu. Dle Christiny von Braun a Bettiny Mathes přenášejí Orient a Okcident „své nevyřešené problémy na ženské tělo“ (Braun, Mathes, 2007: 148)²⁵. Opusťme ale pojetí ženy jako jednoho z prvků opozice mezi Východem a Západem a zaměřme se na ženy samotné. Edward W. Said uvádí jako jeden z příkladů orientalistického diskursu Flaubertovo líčení orientální kurtizány Kučuk Háním:

„Ze skutečnosti, že z Flaubertova popisu setkání s egyptskou kurtizánou Kučuk Háním vzešel široce přijímaný model orientální ženy, jen stěží vyčteme postoj, jaký k celé věci zaujala právě ona; *sama o sobě nikdy nepromluvila, nedala najevo své city, nepopsala svůj přítomný ani minulý život*. Původcem všech informací je právě jen Flaubert – relativně zámožný cizinec mužského pohlaví, tedy člověk disponující právě těmi vlastnostmi, jež mu

²³ Deníky Sydney *The Sydney Morning Herald*, *The Daily Telegraph* a *The Australian*, deníky Londýna *The Sun*, *The Times*, *The Guardian*, *The Mirror* a deníky Vancouveru *Globe and Mail*, *The Province* a *Vancouver Sun* (McAuliff, 2007: 35).

²⁴ Autor se např. zmiňuje o fotografii neznámých zahalených žen, které jsou novinami popsány jako „studentky“. Jejich jednotné náboženské zahalení a obecné označení působí dojmem, že takto vypadají všechny Íránky, potažmo všechny muslimky. (McAuliff, 2007: 35).

²⁵ Autorky vidí tyto problémy v konfliktu dvou různých textualit a dvou pojetí mužství.

dovolovaly si ženu přivlastnit nejen fyzicky, ale také za ni mluvit a sdělovat čtenářům, v jakém ohledu byla „typicky orientální.“ (Said, 2008: 16)²⁶

Said zde naráží na problém, který má zásadní vliv i v současné době v debatách o „postavení ženy v islámu“. O muslimkách se v západní společnosti diskutuje, píše, jejich fotografie jsou v novinách, ale veškerá tato tvorba často nevychází z výpovědí jich samých, což jen přispívá ke konstrukci jakési kategorie muslimek s jednotnými znaky. Podobný přístup např. vytyká Chandra Talpade Mohanty i feministickým pracím (jež by ze své podstaty měly dávat zaznít různým hlasům) o ženách tzv. Třetího světa, které vytvářejí představu jakési „průměrné ženy Třetího světa“, bez ohledu na různé zájmy a přání jednotlivých žen a bez zvážení rozdílů plynoucích z různých třídních, etnických, rasových a dalších příslušností (Mohanty, 1984: 337).

Se zkoumáním zkušenosti muslimek žijících v nemuslimských zemích (a ostatně všech žen, jejichž kultura existuje v kontextu kultury odlišné) souvisí také problematika multikulturalismu. Multikulturalistický přístup se vyznačuje tendencí přiznat skupině jiné kultury zvláštní práva, která jsou s touto kulturou v souladu. To však může být v rozporu s místním pojetím lidských práv. Dle Susan Moller Okin je většina kultur patriarchálních, lze tedy předpokládat, že respektováním jistých kulturních zvláštností bude podpořen útlak žen²⁷. Navíc jeho značná část se (i v evropské kultuře) odehrává v soukromé sféře, která není zvenčí snadno kontrolovatelná (Moller Okin, 1999). Mezi mezikulturní tolerancí a podporou či nezamezením mezipohlavní netolerancí je tedy tenká hranice, kterou je třeba neustále zkoumat.

Protikladem multikulturalistického přístupu je přístup asimilační, snaha zbavit muslimky žijící v Evropě jejich šátků. „Šátkovou aférou“ je známa především Francie, v nedávné době byl však např. zákon zakazující zahalení tváře na veřejnosti schválen v Belgii. Argument, že jsou tyto zásahy vedeny mimo jiné snahou o lepší postavení muslimek, je při pohledu na demonstrující ženy v šátkách neudržitelný (těžko uvěřit, že byly všechny donuceny svou rodinou k tomu, aby šly takto veřejně protestovat). Při rozhodování o zákazu šátků byl navíc opět potlačen hlas „hlavních hrdinek“ (ačkoliv je to právě on, jenž by se měl podílet na formování těchto ustanovení). Společnost, která se

²⁶ Má kurzíva.

²⁷ Autorka v této souvislosti zmiňuje francouzské přehlížení praktikování polygamie muslimskými přistěhovalci. Francouzské imigrantky z Afriky přitom vyslovovaly s těmito praktikami nesouhlas (Moller Okin, 1999).

takto chová ke svým členům a členkám, se možná může nazývat sekulární, ale jistě ne demokratickou.

Je otázka, jakou roli mohou hrát v této situaci osoby, které nepatří k diskriminované skupině, ale snaží se jí nějakým způsobem pomoci. V tomto případě se vrátím k problému tzv. západního pohledu na muslimy. Tezi Okin o téměř všude panujícím patriarchátu lze oponovat názorem Mohanty, jež kritizuje univerzální používání pojmu „patriarchát“ napříč kulturami, neboť tento přístup předpokládá jakousi koherentní skupinu mužů či koherentní skupinu žen (Mohanty, 1984). S takovými předpoklady může však těžko pracovat osoba, která tentýž problém, tedy konstruování skupin lidí se stejnými (genderovými) charakteristikami, kritizuje v rámci feministické perspektivy. Kromě potíží s aplikováním univerzálních schémat na různé kultury (v případě mé práce na kultury náboženské), je problematický také „pohled zvenčí“, tedy fakt, že vypovídám o nějakém celku, aniž bych měla přímou zkušenost s ním jako jeho členka, nebo alespoň zúčastněná pozorovatelka. Proto se ve své práci snažím vyhnout hodnocení toho, zda se ženy v islámu vyznačují nějakým specifickým postavením, a věnuji se pouze tomu, jak jsou tyto ženy prezentovány v jednom z českých deníků.

2.5 České práce o islámu

K psaní této práce mě mimo jiné přivedl zájem o islámské náboženství, který realizuji zejména při studiu religionistiky na Filozofické fakultě UK. Konkrétně se zajímám o islám z genderové perspektivy a současně se soustředím na způsob, jakým je přijímán v naší společnosti. Na ten mají vliv nejen média. Nepostradatelným zdrojem informací je akademická literatura. Zde bych ráda uvedla některá díla té české.

Od roku 1973 vychází kniha jednoho ze zakladatelů české orientalistiky Felixe Tauera. Jeho *Svět islámu: Dějiny a kultura* sleduje podrobně vývoj tohoto náboženství a objasňuje tak jeho současné podoby. Těmi se bohatě zabývá současný český arabista Luboš Kropáček. *Duchovní cesty islámu* (1990) nabízí odborný přehled např. v oblasti islámského práva, mystiky, sekt a dotýkají se rovněž vztahu tzv. islámského světa a tzv. světa západního (příp. vztahu islámu a křesťanství). Tento vztah v době po 11. září 2001 je námětem Kropáčkovy další knihy, *Islám a Západ: Historická paměť a současná krize* (2002). O vlivu islámu na české území nejen v současnosti píše autoři Miloš Mendel,

Bronislav Ostřanský a Tomáš Rataj v knize *Islám v srdci Evropy: Vlivy islámské civilizace na dějiny a současnost českých zemí* (2007). Za knihy s více specifickými tématy mohou zmínit např. Mendelovo publikaci *Džihád: Islámská koncepce šíření víry* (1997), *Islámskou ekonomii a bankovníctví* (2001) Weberové-Babulíkové či *Zápas o novodobý stát v islámském světě: Od mešity k parlamentu* (1989) Muzikáře a kol.

Genderová problematika není v českých akademických dílech o islámu příliš tematizována. Současnou výjimkou je příspěvek Luboše Kropáčka ve sborníku *Obrazy ženství v náboženských kulturách* (2008), jenž editovala Blanka Knotková-Čapková.

2.6 Shrnutí

V této části jsem popsala základní teorie týkající se konceptu genderu a jeho působení ve společnosti. Genderovému aspektu budu věnovat pozornost při analýze článků *Mladé fronty Dnes*. Důležitou roli bude hrát konstruovaná opozice mezi maskulinem a femininem. Dalším popsáním teoretickým východiskem pro tuto analýzu je způsob, jakým jsou muslimky chápány v evropské kultuře poznamenané stereotypy, z nichž některé mají původ v orientalistickém diskursu. Při práci s daty se zaměřím také na to, zda lze v mediálních reprezentacích muslimek v daném médiu odhalit vliv výše zmíněné konstruované opozice mezi Východem a Západem. Ve středu mého zájmu bude nicméně stát to, jaký prostor je na stránkách zvolených novin poskytován skupině označované jako „muslimky“²⁸ a zda je její obraz na zkoumaných stránkách v souladu s výše popsány stereotypními pojetími, nebo zda nabízí alternativu.

²⁸ Popřípadě „muslimské ženy“ či „muslimské dívky“. Výběr těchto pojmů je vysvětlen v kapitole *Úvod*.

3 ANALYTICKÁ ČÁST

V této části nejdříve charakterizuji svůj výzkum po stránce metodologické. Charakterizuji metodu kvalitativní a kvantitativní obsahové analýzy a dále feministickou perspektivu výzkumu a specifika metodologie, která z ní vyplývají. Budu se také věnovat zkoumanému deníku a etickému kodexu, který prezentuje na svých internetových stránkách.²⁹ Nakonec provedu a popíši vlastní analýzu a interpretaci jejích výsledků.

3.1 Metodologická východiska

Vzhledem k tomu, že zkoumám pouze jeden deník, a vzhledem k povaze získaných dat jsem se rozhodla pro smíšený výzkum. Kvantitativní obsahová analýza je zaměřena na obecné otázky a zabývá se zvláště články a zvláště fotografiemi. Konkrétně se jedná o analýzu výskytu a podoby stereotypů o muslimkách, které popisují v kapitole *Pohádky tisíce a jednoho stereotypu*, a dále o analýzu zobrazení muslimek z hlediska genderu (kapitola *Gender a pohlavně-genderový systém*). Kvalitativní analýza zahrnuje fotografie i články dohromady a je rozdělena do několika kategorií, které jsem odvodila z předběžného prostudování materiálu. Kvantitativní a kvalitativní analýza se tudíž přímo nepřekrývají, první z nich jsem pojala spíše jako doplnění té druhé.

3.1.1 Metoda kvantitativní obsahové analýzy

Kvantitativní obsahová analýza je nástrojem, kterým lze prozkoumat obsah jak písemných, tak i obrazových sdělení, a to „prostřednictvím vytvořené soustavy kategorií, ve kterých je zjednodušeně vyjádřen předmět obsahové analýzy a určené jednotky měření“ (Surynek, Komárková, Kašpárková, 2001: 132). K základním charakteristikám tohoto druhu analýzy patří „vysoká míra strukturovanosti“ a „vysoký stupeň ověřitelnosti“ (Schulz et al., 1998: 30 – 31). Tyto charakteristiky můžeme chápat jako klady analýzy, má však i své zápory spojené právě s její kvantitativní povahou. Navržené kategorie nemusí postihnout některé

²⁹ <http://zpravy.idnes.cz/mfdnes.asp?y=mfdnes/eticky-kodex.htm>

zvláštnosti zkoumaného obsahu a analýza samotná může být příliš obecná, až reduktivní (Hendl, 2005). Nadměrné redukci se ve své práci snažím předejít právě kombinací kvantitativního a kvalitativního přístupu.

Postup kvantitativní obsahové analýzy zahrnuje ustanovení kategorií a kódovacích jednotek. U kódovací jednotky, tedy jednotky „mediovaného obsahu“, je třeba přesně stanovit její hranice a definovat ji tak, aby se s ní při analýze dalo dobře pracovat (Schulz et al., 1998: 40 – 42). Kategorie je třeba navrhnout až po seznámení se s materiálem, a to tak, aby odpovídaly zkoumanému jevu a mohly pojmut všechny jednotky. Také se však musí navzájem vylučovat, aby bylo jasné, kam kterou jednotku zařadit (Surynek, Komárková, Kašpárková, 2001). Zbývá ještě určit proměnné, neboli znaky, jež jednotlivé kategorie popisují. Mezi proměnnými rozlišujeme identifikační proměnné, které obsahují údaje o zdroji (název, datum apod.), a analytické proměnné, které „slouží k zodpovězení zadaného tématu a jsou v tématu zčásti formulovány abstraktně“, pročež je „nutné převést je na viditelnější znaky“, tedy konkretizovat jednotlivé prvky kategorie (Schulz et al., 1998: 45 – 46).

Poté, co jsou stanoveny proměnné, nastává kódování, při němž dochází k identifikaci obsahů, na které se soustředíme, a k zaznamenávání těchto obsahů pomocí číselných kódů. Názvy proměnných, jejich definice a hodnoty s číselnými kódy jsou zaznamenávány do kódovníku. Ten slouží jako jakýsi manuál celého analytického procesu. Kromě kódovníku pracuje bádající také se záznamovým archem, kam se k jednotlivým proměnným zanášejí nalezené hodnoty (Schulz et al., 1998).

Již v kapitole *Úvod* jsem zmiňovala omezení této práce spočívající v mých malých výzkumných zkušenostech. Zde je na místě uvést další odchylku od „ideálu“ kvantitativní obsahové analýzy. Pro zajištění větší kvality výzkumu je důležité, aby kódování provádělo více osob (Surynek, Komárková, Kašpárková, 2001). To však v rámci bakalářské práce není možné.

3.1.2 Metoda kvalitativní obsahové analýzy

Kvalitativní rovina mého výzkumu využívá rovněž obsahovou analýzu. Tato nemusí být spojována pouze s výzkumem kvantitativním, např. Sigmund Kracauer ji pojímá jako metodu kvalitativní. Upozorňuje přitom na důležitost „textury náznaků a hlubokých

smyslů“, v níž se obsahy nacházejí a z níž je nelze vydělovat. Dalším důležitým znakem tohoto druhu obsahové analýzy je to, že podoba interpretace se utváří až v jejím průběhu (jak uvádí ve svém textu Larsen, 1991: 122).

Výše popsaný přístup bývá mnohdy využíván v rámci textové analýzy (Larsen, 1991), či analýzy tematické (Ezzy, 2002). Dle Reinhartz se v podstatě jedná o tutéž metodu, která má však různá označení. „Sociologové obvykle užívají pojem ‚obsahová analýza‘, historikové pojem ‚archivní analýza‘ a filosofové a literární vědci pojem ‚textová analýza‘ či ‚literární kritika‘.“ (Reinhartz, 1992: 148) Název „obsahová analýza“ je tedy dle mého názoru výstižný pro způsob, jakým data v této práci zkoumám, neboť se zaměřuji právě na obsahy, nikoliv pouze na témata a zároveň nikoliv detailně na text a jeho strukturu.

V návaznosti na Kracauerovu definici³⁰ kvalitativní analýzy jsem postup určila následovně: Kategorie, k nimž přiřazuji jednotlivé obsahy, jsou určeny až po několikerém prostudování materiálu. Z něj vyplynula určitá obecnější témata (jedná se např. o oblast boje za lidská práva, oblast rodinných vztahů ad.), jejichž popis nezahrnuje výčet všech obsahů (který by byl vlastně nepřímým přepisem zkoumaného materiálu), ale ukazuje různé tendence v rámci daného tématu. Nevýhodou takového přístupu je obtížnější ověřitelnost výsledků, avšak jeho výhodou je menší stupeň redukce dat oproti kvantitativnímu přístupu.

3.1.3 Feministická perspektiva výzkumu

V kapitole *Vlastní hlas a multikulturalismus* jsem již zmínila kritiku namířenou na tendenci západního feminismu konstruovat jakousi nediferencovanou kategorii „žen“. Autorky Caroline Ramazonglu a Janet Holland vyzdvihují v rámci feministického přístupu schopnost ukázat odlišnost zkušenosti žen a také mocenské vztahy mezi ženami. „Stanovit, co je na zkušenosti žen stejné a co odlišné, vyžaduje znalost specifických genderových vztahů ve specifických sociálních prostředích.“ (Ramazonglu, Holland, 2002: 65)

S problémem konstrukce nediferencované „ženy“ souvisí též otázka vztahu znalostí výzkumníka či výzkumnice ke znalostem zkoumaných. Ramazonglu a Holland upozorňují na nutnost problematizovat předpoklad, že bádající má díky znalosti feministických teorií jakousi „nadřazenou znalost zkušenosti žen, již obyčejné ženy nemají“. Řešení je možné

³⁰ Kracauer nikterak nespécifikuje postup kvalitativní obsahové analýzy (Larsen, 1991).

částečně spatřovat v tom, že feministický výzkum dává zaznít zkušenosti žen a zároveň se vyhýbá tvrzení, která by měla charakter „obecných pravd“ (Ramazonglu, Holland, 2002: 65). Toto je především aktuální při výzkumu prostřednictvím rozhovorů či orální historie.

Specifika feministického přístupu lze pozorovat nejen na výzkumu jako takovém, ale také na jeho metodách. Základní charakteristiku feministické obsahové analýzy poskytuje Shulamit Reinharz. Z feministické perspektivy lze analyzovat texty³¹ neboli kulturní artefakty³², které jsou „produkovány *prostřednictvím* žen, pojednávají o ženách nebo jsou vytvářeny *pro* ženy“ a artefakty „produkováné *prostřednictvím* mužů, pojednávající o mužích nebo vytvářených *pro* muže“, případně lze uplatnit různé kombinace těchto kritérií (Reinharz, 1992: 147). Obsahová analýza prováděná feministy a feministkami se často týká novinových článků i fotografií a toho, „jak jsou v nich stereotypně zobrazovány ženy, minority či starší lidé“, a to z již zmiňovaného důvodu³³ vlivu „kulturních dokumentů“ na utváření norem (Reinharz, 1992: 151).

Feministická analýza textů zahrnuje kromě analýzy obsahů rovněž analýzu mechanismů produkce těchto textů, ale i mechanismů, „které produkci textů zabraňují“ (Reinharz, Kulick, 2007: 259). V mém výzkumu jsem tuto poslední složku sledovala v analýze míry vlastního vyjádření osob, o kterých tyto články pojednávají (tedy vyjádření muslimek) a přeneseně také v analýze poměru mezi fotografiemi konkrétních žen a tzv. ilustračními fotografiemi.

Zkoumání textů z feministické perspektivy obsahuje analýzu genderových prvků ve spojení s prvky jako je „sexualita, etnikum, třída, *náboženství*“³⁴ a další (Reinharz, Kulick, 2007: 259). Právě zájem o propojení prvku genderu a prvku náboženství bylo inspirací k mé práci.

3.2 Mladá fronta Dnes a její etický kodex

Ještě než přikročím k formulaci výzkumných otázek a k vlastní analýze, ráda bych stručně představila zkoumané médium a upozornila především na jeho etický kodex, jehož části je v souvislosti s tématem této práce třeba zmínit.

³¹ Pojem „texty“ má širší smysl, zahrnuje psané, mluvené i vizuální produkty.

³² Kulturními artefakty jsou nakonec i samotné interpretace jiných artefaktů (Reinharz, Kulick, 2007).

³³ Toto obsahuje kapitola *Média ve společnosti, společnost v médiích*.

³⁴ Má kurzíva.

Od roku 1989 nastoupila Mladá fronta Dnes cestu za podobou „moderního demokratického listu“. Svou produkci sama chápe jako „kvalitní a plnohodnotný obraz o světě“, ve kterém její čtenářstvo žije³⁵. To v roce 2009 dle zprávy Media Projektů čítalo 973 000 osob, Mladá fronta Dnes tedy zaujala druhé místo za deníkem Blesk (Gfk – Median, 2009). Články jsou k dispozici v tištěné podobě, ale také na internetu (jako server iDNES).

Strukturu tištěné podoby tvoří tematicky různě zaměřené sešity. První přináší základní zprávy a zprávy z domácí a světové pody, druhý se zabývá událostmi v ekonomice, třetí sešit je vždy jednou ze 14 regionálních příloh Mladé fronty a obsahuje také kulturní zpravodajství, čtvrtý sešit plní sportovní události a podoba pátého sešitu se mění v závislosti na dni v týdnu – může jít o přílohu z oblasti financí, bydlení, zaměstnání, vzdělávání, motorismu či nakupování. V pondělí vychází deník spolu s magazínem Ona Dnes, který je míněn především pro ženské čtenářstvo, ve čtvrtek je ke koupi s Magazínem Dnes.

Samotný deník se označuje za vlivné médium. Ve své broužuře uvádí výzkum agentury SC&C z roku 2002, dle něž je nejčastěji citovaným českým deníkem, obsahuje největší množství „původních zpráv“ a rovněž se nejvíce ze všech českých deníků zabývá „problematickými a neetickými jevy ve společnosti“³⁶.

Lze si položit otázku: Zabývají se tyto noviny oněmi neetickými jevy eticky? Internetová verze poskytuje na svých stránkách mimo jiné určitá etická vymezení se novinářů a novinářek vůči určitým způsobům novinářské práce, Etický kodex novinářů MF DNES a iDNES.cz. Tento „soubor pravidel“ má být údajně závazný pro všechny osoby, které se podílejí na „psaní, editování a přípravě obsahu“ deníku i serveru. Ocitují dvě pravidla:

„Povinností každého pracovníka MF DNES a iDNES.cz je poskytovat čtenáři pravdivé, přesné a nezkreslené informace. [...] iDNES.cz a MF DNES se vyhýbají jakýmkoliv předsudkům a pejorativním výrazům ve spojení s rasou, národností, pohlavím, náboženským vyznáním, politickým přesvědčením, sexuální orientací či profesním a společenským zařazením.“³⁷

³⁵ Brožura Mladé fronty DNES, 2009.

³⁶ Brožura Mladé fronty Dnes, 2009.

³⁷ <http://zpravy.idnes.cz/mfdnes.asp?y=mfdnes/eticky-kodex.htm>

Pokud by tato pravidla skutečně platila, mnohé výzkumy, včetně toho mého, by se nejevily tak naléhavé. Nicméně (jak už je popsáno v kapitole *Média ve společnosti, společnost v médiích*) média odrážejí a utvářejí normy společnosti a lze pochybovat, že jedno z nich se tomu vyhne pouhým formulováním požadavku na psaní bez předsudků. Druhou rovinou problému je samozřejmě i to, jak se skutečně novinářky a novináři k deklarovaným etickým pravidlům staví. Pokud je zde prostor pro mou vlastní zkušenost, pak mohu napsat, že existují tací, kteří se dodržováním pravidel příliš nezatěžují. A požadavky čtenářek a čtenářů na dodržování kodexu je nezatěžují rovněž.

3.3 Zkoumaný vzorek a výzkumné otázky

Popis zkoumaného vzorku obsahuje v obecné podobě již kapitola *Úvod*, nicméně zde chci ještě specifikovat, které části novin přesně výzkumu podléhaly. Z výše uvedených podob *Mladé fronty Dnes* je to deník se všemi sešity a přílohami, do analýzy už nejsou zahrnuty magazíny a internetová verze. V případě tohoto média je výhodná dostupnost archivu z internetu, jenž obsahuje všechny články a také popisky fotografií (ačkoliv samotné fotografie je třeba získat z klasického archivu).

K výzkumu byly vybrány všechny články obsahující klíčová slova „muslimka“, „muslimská žena“ ve všech pádech a obou číslech. Po prostudování nashromážděného materiálu jsem zjistila, že se ve spojení s těmito slovy často objevuje pojem „muslimská dívka“, proto jsem jej zařadila k předchozím kritériím pro výběr článku. Tato kritéria sledovala cíl mít k dispozici články, jež samy označují určité ženy či dívky za muslimky. Výběr fotografií byl dán jejich přítomností v člancích, které obsahovaly klíčová slova, nebo tím, že byla klíčová slova uvedena v popiscích fotografií (*Mladá fronta* uveřejňuje i fotografie bez článků, pouze s popiskem). Nelze říci, že by byla analýze podrobena naprosto všechna vyjádření o muslimkách (k tomu by bylo třeba prostudovat všechny články, což je obtížné uskutečnit v rámci bakalářské práce), nicméně vzorek získaný pomocí výše popsaných kritérií je poměrně bohatý (jedná se o 152 článků, příp. samostatných popisků a o 55 fotografií). Také předpokládám, že článek, který se šířeji vyjadřuje k tématům spojeným s muslimkami se jen těžko vyhne použití zmíněných klíčových slov.

Pro prozkoumání prezentace muslimek na stránkách Mladé fronty v letech 2001 až 2005 jsem zformulovala tyto výzkumné otázky:

V jakých rolích jsou prezentovány muslimky v Mladé frontě Dnes?

Odpovídá jejich zobrazování stereotypnímu obrazu muslimek³⁸?

Odpovídá jejich zobrazování genderově stereotypnímu pojetí femininity³⁹?

Pocházejí sdělení o muslimkách od nich samotných, nebo o nich vypovídá někdo jiný?

3.4 Kvantitativní analýza

V kvantitativní části výzkumu se zabývám obecnějšími kategoriemi, konkrétně analýzou toho, jak často se vyskytovaly takové stereotypy o muslimkách, jaké jsou popsány v kapitole *Pohádky tisíce a jednoho stereotypu*, dále se snažím zjistit, zda, příp. do jaké míry je zobrazení muslimek genderově stereotypní a v neposlední řadě také to, jaký jim je poskytován prostor – to se týká analýzy četnosti a způsobu vyjadřování a také analýzy poměru fotografií konkrétních žen k fotografiím neznámých žen, jež jsou deníkem prostě označeny jako muslimky.

Analytické proměnné jsou vyjmenovány a definovány v jednotlivých částech popisu analýzy, identifikační proměnné tvoří datum vydání, z něhož článek, popisek fotografie či fotografie samotná pochází, a dále strana, na níž se nalézá. Název média není z pochopitelných důvodů třeba zahrnout. Do identifikační proměnné není zaneseno ani jméno autora či autorky, neboť je těchto takové množství, že by nebylo možné hovořit o určitých tendencích zobrazování muslimek u konkrétních autorek či autorů.⁴⁰

³⁸ Viz kapitola *Pohádky tisíce a jednoho stereotypu*.

³⁹ Viz kapitola *Gender a pohlavně-genderový řád*.

⁴⁰ Většina autorů příspěvků má redaktorské povolání, výjimečně se objevují příspěvky akademicky činných osob či „řadových“ občanů a občanek. Za autorku-muslimku je označována pouze Jana al Oukla.

3.4.1 *Stereotypy o muslimkách*

V první části výzkumu jsem se zabývala analýzou četnosti stereotypů, které se týkají toho, v jakých rolích a s jakými vlastnostmi jsou muslimky zobrazovány. Jak jsem uvedla v kapitole *Pohádky tisíce a jednoho stereotypu*, do stereotypního pojetí se řadí také určité zobrazování zahalení a spojování muslimek s určitými zeměmi (arabskými, či zeměmi Orientu), to jsem však analyzovala zvlášť.

Jednotky analýzy⁴¹ jsem přiřadila k následujícím analytickým proměnným. Jednotky *podporující stereotypní pojetí* jsou v souladu s dříve definovaným stereotypem muslimky jako utlačované pasivní ženy⁴². Patří sem např. články, které popisují pouze to, co muslimky nesmějí, aniž by nabízely nějakou alternativu či ukazovaly, jak se proti tomu tyto omezované muslimky vymezují. Zmiňované ženy jsou často přímo v roli oběti. Jedná se např. o ukamenování či jiné potrestání za provinění, jež je ukazováno jako provinění pro naše zeměpisné šířky nepříliš významné (zejm. nemanželský sex).

Jednotky *nepodporující stereotypní pojetí* jdou přímo proti stereotypnímu pojetí, příp. je alespoň nepodporují. K takovým jednotkám patří třeba články o muslimských studentkách vysokých škol nebo články o různých bojovnicích za lidská práva. Stereotyp narušuje i obraz aktivních demonstrujících muslimek. Tuto kategorii sytí převážně články vztahující se k tzv. šátkové aféře ve Francii.

K *pluralistickému pohledu* řadím jednotky, v nichž se nalézají obsahy podporující i vyvracející stereotypní představu o muslimkách. Sem patří například články, které pojednávají o muslimkách jako o obětech aktu násilí (ať už ze strany jedince či instituce), ale zároveň se věnují např. vyjádřením aktivistek z organizací muslimek, které se proti jednání, jež zhoršuje postavení žen, snaží bojovat.

Obsahy jednotek *nehodnotící povahy* nenaznačují o muslimkách nic dalšího než to, že jsou muslimkami. Často se jedná o články, kde jsou muslimky jen okrajově zmíněny a článek samotný se týká něčeho jiného, nebo o popisky fotografií označující např. muslimky na cestě do Mekky, muslimky v ulicích Londýna aj.

Zbývá ještě dodat, že takto popsané stereotypy jsem hledala pouze v člancích a popiscích fotografií, nikoliv ve fotografiích samotných, neboť většina z nich neumožňuje zhodnotit jejich povahu po stránce stereotypů (často se jedná o pouhé portréty). V následující části se sice zabývám zobrazením zahalování, to se však zdráhám spojovat se

⁴¹ Jednotkou analýzy je článek, popisek fotografie či fotografie samotná.

⁴² Viz kapitola *Pohádky tisíce a jednoho stereotypu*.

stereotypním pohledem na muslimky, neboť se dle mého názoru jedná o relativně běžný znak ženy, která je stoupenkyní islámu.

podporuje stereotypní pojetí	52
nepodporuje stereotypní pojetí	49
pluralistický pohled	19
nehodnotící povaha	32
<i>celkem</i>	<i>152</i>

Tabulka č. 1

Tabulka č. 1 ukazuje výsledky analýzy výskytu stereotypů o muslimkách. 52 jednotek z celkového počtu 152 podporuje stereotypní pojetí, téměř stejný počet 49 jednotek je nepodporuje, pluralistický pohled je charakteristický pro 19 jednotek a 32 jednotek má nehodnotící povahu. Souhrně lze tedy říci, že se Mladá fronta Dnes v letech 2001 až 2005 ve významném množství příspěvků nevyhnula stereotypnímu zobrazení muslimek, zároveň však vydala téměř stejný počet příspěvků, které toto pojetí narušovaly. Nutno dodat, že v daném období se na tomto výsledku podílela nejvíce již zmíněná šátková aféra, kdy francouzské muslimky, učitelky i studentky, demonstrovaly za právo nosit šátek na školách.

Podpora stereotypního pojetí v člancích měla mnohdy podobu zjednodušování. Tak např. článek usilující o to, aby lidé „zvenčí“ nezasahovali do poměrů v muslimských společnostech představuje muslimky jako ženy nucené snášet mnohoženství a nadřazenou vůli muže, přičemž „drtivá většina“ nemá možnost věnovat se kariéře. Dále dochází k utvrzení ve stereotypním pohledu prostřednictvím článků, které hovoří pouze o jedné zemi. Popis „špatného“ stavu ženských práv v Saúdské Arábii může částečně odpovídat realitě, avšak zároveň odpovídá stereotypnímu pojetí. Pak je otázka, jak často se noviny věnují zemím, kde jsou ženy skutečně utlačovány, a zemím, kde je z tohoto pohledu situace lepší. Tomu se však věnuji v poslední části analýzy. Dalším zajímavým rysem článků podporujících stereotypní pojetí je nepřítomnost přímého vyjádření některé z popisovaných žen. I k tomuto aspektu se ještě později dostanu.

Příspěvky nepodporující stereotypní pojetí oproti předchozímu popsanému případu obsahují častěji vyjádření muslimek nebo i popisy konkrétních případů (např. lidé popisující důvody, které je vedly ke konverzi k islámu, muslimky hovořící o svém vztahu

k zahalování aj.). Zobecnování tedy hraje při konstruování stereotypní představy muslimek významnou roli.

3.4.2 Zobrazení zahalování

Analýza zabývající se zobrazením zahalování má za cíl zjistit četnost výskytu jednotlivých druhů zahalení, aniž bych toto zahalování spojovala se stereotypy o muslimkách (jakkoliv některé čtenáře či čtenářky v nich utvrdit může). Charakteristiku odpovídající stereotypu nabývá zahalování až v souvislosti s vyjádřením o jeho omezující povaze. Jako stereotypní by však mohlo být označeno převážné používání fotografií muslimek, jež mají zahalené celé tělo, neboť nařízení o takovém způsobu zahalování ve většině zemí neplatí a tudíž není zdaleka tak časté jako šátek (v určité míře) zakrývající vlasy. Ostatně samotné zahalování je v Koránu zmíněno jen dvakrát a není příliš specifikováno, tudíž záleží na tom, jak se text vyloží (Moghissi, 2005)⁴³. Této problematice se však více věnuji v kvalitativní části výzkumu. Zde pouze popíši proměnné a výsledky analýzy.

Fotografie jsou přiřazeny k těmto proměnným: *Zahalení těla i tváře* (čímž je míněna burka s mřížkou přes oči), *zahalení těla i tváře kromě očí*, *zahalení těla kromě tváře*, *šátek zakrývající vlasy* (který je ojediněle doplněn např. kloboukem nasazeném na šátku), *šátek zcela nezakrývající vlasy*⁴⁴ a poslední proměnnou tvoří *oděv, jenž nepodléhá náboženským specifikům*⁴⁵. Tím rozumím absenci šátku či jiného závoje, ale také např. volného dlouhého kabátu.

⁴³ K tomuto více viz kapitola *Muslimky a zahalování*.

⁴⁴ V této definici záměrně nezmiňuji zahalení šije a poprsí, ačkoliv lze takovou míru zakrytí předpokládat. Fotografie však často zabírají jen ženinou tvář, takže nelze svědomitě vypovídat o dalších zahalených částech.

⁴⁵ Obrázky ilustrující jednotlivé proměnné viz *Příloha*.

zahalení těla i tváře	2
zahalení těla i tváře kromě očí	6
zahalení těla kromě tváře	6
šátek zakrývající vlasy	23
šátek zcela nezakrývající vlasy	7
oděv nepodléhá náboženským specifikům	11
celkem	55

Tabulka č. 2

Jak lze vidět v tabulce č. 2, analýza zobrazení zahalování ukázala, že z 55 fotografií jsou na 2 zobrazeny zcela zahalené muslimky, na 6 fotografických jdou vidět pouze oči a na 6 pouze tvář. Nejhojněji (23) jsou zastoupeny fotografie se šátkem zakrývajícím celé vlasy, šátek, který je na hlavě umístěn volněji a vlasy nezakrývá se objevil 7krát, oděv nepodléhající náboženským specifikům 11krát. Zobrazování zahalování lze tedy označit za relativně vyvážené. Bohužel nelze tímto způsobem postihnout jiné aspekty tohoto zobrazování, např. v jakém kontextu se které zahalení objevuje. Této otázce se budu věnovat v kvalitativní části, avšak zde bych ráda uvedla jeden obzvlášť pozoruhodný rozpor mezi zahalením a kontextem. Jedná se o krátký článek o konferenci islámských feministek, který je doplněn fotografií ženy s nikábem (tedy závojem odhalujícím pouze oči)⁴⁶. Spojování téměř nejradikálnějšího způsobu zahalení, který je typický pro menšinovou skupinu muslimek, s hnutím za ženská práva v rámci islámu lze skutečně označit za stereotypní.

Kromě způsobu zahalování jsem se rozhodla analyzovat také to, kolik zobrazených zahalení má nějaký politický význam. Pod proměnnou zahalení s politickým významem se skrývají šátky s různými proklamacemi (např. proti válce) a šátky v barvách francouzské trikolory, které nosily muslimky protestující proti francouzskému zákonu o zákazu šátků na státních školách.

⁴⁶ Komentář pod fotografií implikuje, že se jedná o jednu z islámských feministek.

zahalení má politický význam	7
zahalení nemá politický význam	48
celkem	55

Tabulka č. 3

Analýza (tabulka č. 3) politického významu šátků ukázala, že 7 z 55 má takový význam. Šátek v roli nástroje aktivního působení muslimek na veřejnosti se tedy objevuje nepřilíš často, nicméně v letech 2001 až 2005 je tento prvek zastoupen. Domnívám se, že se jedná o prvek velice důležitý, neboť narušuje stereotypní pojetí závoje jako něčeho omezujícího.

3.4.3 Zobrazení muslimek ve femininních rolích

Dalším předmětem analýzy bylo zobrazování muslimek z hlediska genderu. Konkrétně jsem sledovala, kolik článků a kolik fotografií zobrazuje muslimky ve femininních rolích⁴⁷, kolik jde proti pojetí femininní role a kolik zobrazuje muslimky vzhledem k tradičním femininním charakteristikám neutrálně.

K analytické proměnné s názvem *femininní role* se vztahují články a fotografie ukazující ženy v roli pasivní oběti či v rolích spojených s tradičně femininními oblastmi (péče o děti apod.). *Proti femininní roli* byly naopak zobrazení muslimek tradičnímu pojetí neodpovídající (jednalo se např. o sportující muslimky či o muslimky bojující za lidská práva atd.). Jednotky poskytující *neutrální zobrazení*⁴⁸ nespojovaly muslimky s rolemi, jež by se v kontextu genderu daly označit za stereotypní či progresivní.

femininní role	42
proti femininní roli	32
neutrální zobrazení	78
celkem	152

Tabulka č. 4 (články a popisky)

⁴⁷ Charakteristiky spojené s femininními rolemi jsou uvedeny v kapitole *Gender a pohlavně-genderový systém*.

⁴⁸ Obrázky ilustrující jednotlivé proměnné viz *Příloha*.

femininní role	14
proti femininní roli	11
neutrální zobrazení	30
celkem	55

Tabulka č. 5 (fotografie)

Čtvrtá tabulka ukazuje analýzu výskytu femininních rolí muslimek v článcích a popisících fotografiích. Většina (78) zobrazuje muslimky neutrálně, 42 jednotek ukazuje muslimky ve femininních rolích, 32 toto zobrazení narušuje. Z 55 fotografií (tabulka č. 5) působí neutrálně 32, femininní role lze pozorovat na 14 z nich, fotografií narušujících tradiční pojetí femininity je 11. V návaznosti na tyto výsledky lze konstatovat, že u zobrazení muslimek z pohledu genderu pouze mírně převažuje stereotypní složka nad složkou progresivní. Nicméně nelze říci, že by zobrazování muslimek ve zkoumaném médiu nebylo genderově stereotypní. Na vyřčení takového soudu odpovídá příliš mnoho jednotek první analytické proměnné. Nicméně celkový dojem je vyrovnán oněmi stereotyp narušujícími obsahy. Jako v předchozích částech je i zde významný podíl demonstrujících Francouzek.

Genderové stereotypy se do značné míry překrývají s obecnými stereotypy o muslimkách. Pokud k danému problému přistoupíme s konceptem soupeření mezi tzv. Západem a tzv. světem islámu (Said, 2008), můžeme toto prolínání označit za jakési oslabování soupeře, v němž tzv. Západ „skóruje“ v oblasti „postavení žen“ (aniž by si ovšem zamekl před vlastním prahem). Nicméně se v analýze objevily i takové jednotky, které se vyznačují alternativním pojetím v oblasti obecných stereotypů a přesto jsou genderově stereotypní. Např. rozhovor s muslimem žijícím v Česku zahrnuje vyjádření o tom, že jeho manželka není do ničeho nucena, avšak k tomuto obsahu se čtenář dostane přes otázku, zda dotyčný *pomáhá* manželce umývat nádobí, načež se odpověď nese ve stejném duchu.

Co se týče fotografií, ženami ve femininních rolích jsou např. muslimky držící dítě nebo muslimky, které jsou zobrazeny jako oběti nějaké nepříznivé události (pozůstalá po zabitých mužích, oběť znásilnění apod.) a pláčící. Také sem patří muslimky dávané do souvislosti s péčí o vzhled (např. u výlohy s oblečením). Ze zmíněných prvků je ovšem nejčastější onen „mateřský“. Přitom se žádný z článků, které k těmto fotografiím patří, muslimkami v roli pečovatelek o děti příliš nezabýval.

3.4.4 *Hlas muslimek*

Část analýzy nazvaná *Hlas muslimek* měla za cíl zjistit, nakolik byl v člancích, příp. v popiscích fotografií, dán prostor muslimkám samotným⁴⁹. Důležitost takového zjištění implikuje již feministická perspektiva výzkumu, která klade důraz nejen na texty, které jsou, ale i na ty, které nejsou (Reinharz, 1992), tedy na případy, kdy ženám není dán prostor k vyjádření se. Dále ukázala význam tohoto prvku první část analýzy, v níž se jednotky označené za stereotypní vyznačovaly mnohdy tím, že neobsahovaly vyjádření muslimek.

Vlastním hlasem hovořily ženy, s nimiž dělala Mladá fronta Dnes rozhovor, či ženy, jejichž články uveřejnila. Jednotky *obsahující vlastní vyjádření* byly články či popisky, které zahrnovaly přímou řeč jakékoliv muslimky, ale nejednalo se o rozhovory. *Bez vlastního vyjádření* byly ty jednotky, jež neobsahovaly ani přímou řeč.

vlastním hlasem	2
obsaženo vlastní vyjádření	30
bez vlastního vyjádření	120
celkem	152

Tabulka č. 6

Z analýzy vyjadřování muslimek, jejíž výsledky jsou zachyceny v tabulce č. 6, vyplývá, že ve většině (120) jednotek nebyl tomuto poskytnut prostor. V pěti ročnících deníku se nacházejí pouze 2 vlastní hlasy žen muslimské víry (jeden v rozhovoru s iráckou studentkou Evin Shamma, která studuje v Plzni, druhý v článku české muslimky Jany al Oukla) a vlastní vyjádření obsahovalo 30 jednotek analýzy. Četnost vyjádření v jednom příspěvku se lišila, ale většinou se jednalo o jednu až dvě citace. Tyto výsledky lze tedy shrnout slovy, že na stránkách Mladé fronty DNES se v daném období nedával příliš velký prostor vyjádření muslimských žen a že toto do určité míry ovlivnilo jejich prezentaci (jak už jsem uvedla v kapitole *Stereotypy o muslimkách*, mnoho stereotypních jednotek postrádalo citace osob, o kterých „vypovídalo“).

Těžko lze říci, že byla tato situace způsobena nepřítomností muslimek v českém prostředí, Jana al Oukla rozhodně není jedinou muslimkou v Čechách. Přesto se ve

⁴⁹ Tématu prostoru poskytovanému ženám v médiích se věnuji v kapitole *Genderové stereotypy v médiích a jazyce*.

zkoumaném materiálu objevil nejen její článek, ale několikrát jsou její vyjádření uvedena v jiných člancích, které se zabývají situací muslimů a muslimek v Čechách. Janu al Ouklu bychom tedy mohli označit za tokena Mladé fronty Dnes, která pro získání vyjádření z řad českých muslimek využívá stále tutéž osobu a nedává zaznít názorům jiných členek muslimské menšiny.

Za zmínku snad stojí i to, že se v novinách neobjevil rozhovor s laureátkou Nobelovy ceny míru Širín Ebadi, případně článek z jejího pera. To byl naopak případ dvou jiných laureátů z období 2001 až 2005, Kofi Annana a Wangari Maathai. Objasnění relativně malého počtu vlastních vyjádření by vyžadovalo další výzkum, např. toho, jaký prostor je poskytován muslimům celkově (tedy včetně mužů). V mém výzkumu lze pouze konstatovat, že ve většině článků „se mlčí“, což nepřímo podporuje stereotypní pojetí pasivních muslimek. Obzvláště paradoxní podobu má tento jev u článku, který jsem již jednou zmiňovala⁵⁰, tedy u reportáže o sjezdu islámských feministek, kde sice muslimky vyhlásují „globální džihád mužské nadřazenosti“, nicméně v textu „hlásí“ svůj názor pouze jakýsi podporovatel této ideje⁵¹. Jinak lze i u vyjadřování konstatovat časté zastoupení akterek tzv. šátkové aféry.

3.4.5 Původ fotografií

Analýza původu fotografií nepřímo navazuje na předchozí část týkající se vyjadřování. Cílem bylo opět zachytit, do jaké míry jsou výpovědi o muslimkách autentické, tedy, v tomto konkrétním případě, kolik fotografií ukazuje ženy, jichž se jednotka analýzy týká a jež jsou v ní zmíněny vlastním jménem. Analytické proměnné tak byly rozděleny na skupinu *konkrétních osob* a skupinu *souhrnně označených* (příčemž toto označení téměř vždy znělo „muslimky“, „muslimské ženy“, či „muslimské dívky“).

konkrétní osoba	18
souhrnné označení	37
celkem	55

Tabulka č. 7

⁵⁰ Viz kapitola *Zobrazení zahalování*.

⁵¹ Muslimky vyhlásily globální džihád mužské nadřazenosti. *Mladá fronta Dnes*. 2.11. 2005: 9.

Sedmá tabulka ukazuje, že na fotografiích jsou v 18 případech zobrazeny konkrétní osoby, v 37 se jedná o souhrnné označení. Zhruba dvě třetiny fotografií žen, o kterých se deník zmiňuje jako o muslimkách, zůstává pouhými muslimkami, příp. francouzskými muslimkami apod. Důvody zachycení v případě konkrétních osob se různí, Pouze jediná zobrazená žena je více známá, a to jak v českém, tak i celosvětovém rámci. Jedná se o již zmíněnou laureátku Nobelovy ceny míru Šírín Ebadi. Mezi výsledky zobrazování konkrétních či blíže nepopsaných žen a zobrazováním muslimek ve femininních rolích nelze v daném vzorku vysledovat žádný vztah. Co se týče vztahu k zobrazení zahalování, lze konstatovat, že žádná z pojmenovaných zobrazených žen nemá z nábožensky podmíněného zahalování víc než šátek zakrývající vlasy, příp. šíji. Interpretovat tento vztah by bylo vzhledem k malé velikosti vzorku zavádějící, nicméně to posiluje dojem neindividuálnosti muslimek, které se zahalují více (tedy nosí burku, čádor či nikáb).

3.4.6 Země či území spojovaná s muslimkami

Poslední položkou kvantitativního výzkumu je analýza toho, které země se v jednotkách analýzy v souvislosti s muslimkami objevují. Cílem bylo zjistit, zda je islám i na stránkách Mladé fronty Dnes stereotypně spojován převážně s arabskými zeměmi či zeměmi Orientu, což je názor vyjádřený např. Milošem Mendelem (Mendel, 2004a). Analytické proměnné tvoří jednotlivé země či území (sem patří jednotky, v nichž se objevila pouze jedna země či území), dále kategorie příspěvků, které obsahují *souhrnné označení* (konkrétně sem patří pojmy jako „Blízký východ“ či „arabské země“, tedy obsahy, které nahrávají stereotypnímu přístupu), některé jednotky analýzy zmínily *různé země* a některé žádnou *zemi neuvedly*.

Afhánistán	3
Anglie	9
Austrálie	1
Bahrajn	1
Bali	1
Bangladéš	1
Belgie	1
Bosna	10
Čečna	3

Čechy	11
Egypt	1
Francie	21
Indie	1
Indonésie	6
Irák	8
Írán	8
Itálie	1
Jordán	1
Kašmír	1
Kosovo	1
Libanon	2
Malajsie	1
Mali	1
Maroko	1
Německo	3
Nigérie	4
Nizozemsko	3
Palestina	1
Rakousko	1
Saúdská Arábie	4
Sýrie	1
Tunisko	1
Turecko	2
USA	4
souhrnné označení	8
různé země	5
země neuvedena	20
celkem	152

Tabulka č. 8

Tabulka č. 8 ukazuje, že nejvíce zastoupenou proměnnou je Francie (21). Vzhledem k tomu, že většina článků týkající se této země pojednává o tzv. šátkové aféře, lze tuto událost označit za velmi vlivný prvek celého výzkumu, který ovlivnil prezentaci muslimek v daném médiu. Bylo by tedy zajímavé provést výzkum i jiných deníků, popř. jiných období a zjistit, jaký vliv měla tato aféra na mediální obraz muslimek, a to nejen v České republice. K té se jinak vztahuje 11 jednotek analýzy. Zde je třeba upřesnit, že o českých muslimkách pojednávalo o něco více příspěvků, ale pokud se v rámci článku jevila jako podstatnější země původu (zmiňovaná osoba v ní např. žila většinu svého života), brala jsem ohled na ni. Z výsledků je dále patrné, že země chápáné jako země Orientu či země

arabské tvoří větší skupinu, ale početně nepřesahují skupinu zemí, jež s Orientem nebo arabským prostorem konotovány nejsou. Mohu tak konstatovat, že výše zmíněný „geografický stereotyp“ je v daném období podporován značným množstvím článků, nikoliv však jejich většinou. Je ovšem podporován také nulovým výskytem zemí jako je Rusko nebo Čína, o jejichž nepřilíš připomínaném vlivu jsem hovořila v kapitole *Pohádky tisíce a jednoho stereotypu*.

3.5 Kvalitativní analýza

Po prostudování materiálu se jako relevantní ukázalo osm kategorií. Relevance přitom v této části výzkumu příliš nesouvisí s množstvím obsahů, ale spíše s jejich povahou. Kategorie reflektují hlavní témata, která se v příspěvcích o muslimkách vyskytovala. Zároveň je podoba těchto kategorií dána i dříve popsány teoretickými východisky.

Jedním z prvků stereotypní představy o muslimkách je *zahalování*, to je zároveň jedním z hlavních předmětů zájmu zkoumaných příspěvků. Se zahalováním souvisí téma *péče o vzhled*, na něž jsem se zaměřila i v souvislosti se zkoumáním obrazu muslimek z genderové perspektivy. V některých příspěvcích bývají muslimky zobrazovány jako pečovatelky o děti a objevují se také jako manželky v rozhovorech s muslimy, můžeme tedy pozorovat to, jak jsou muslimky zobrazovány *v mezilidských vztazích*. Kategorie s obsahy narušujícími stereotypní představu ženy, jejíž doménou je spíše soukromá sféra, sleduje *muslimky ve vzdělání a kariéře*. Je však třeba ihned dodat, že do této kategorie patří i takové prvky, jako je omezování muslimek v pracovním rozvoji. Na téma kariéry částečně navazuje skupina příspěvků o ženách, jež do veřejného prostoru zasahují *bojem za lidská práva*. Specifickým tématem jsou ženy, které si zvolily islám a *konvertovaly* k němu. Mimo jiné k nim patří i atentátnice. Obsahy týkající se muslimek *v terorismu* disponují jako jediné prvkem nepřátelství vůči tzv. západní kultuře. V souvislosti s terorismem (ale nejen s ním) jsou však muslimské ženy ukazovány i jako *oběti*, což je poslední kategorie, jež „vystupuje“ ze zkoumaného materiálu. Z uvedeného přehledu je tedy patrné, že se jednotlivé kategorie mohou překrývat a doplňovat.

3.5.1 Muslimky a zahalování

Kvantitativní analýza zobrazení zahalování ukázala, že nejčastějším motivem fotografií je muslimka v hidžábu (šátku zakrývajícím vlasy a šíji). Než přistoupím k tomu, jaké podoby má zahalování na stránkách Mladé fronty Dnes, je třeba připomenout některá základní fakta.

Ačkoliv je v současném diskursu zahalování spojováno s islámem, jeho původ je neislámský. První doklady tohoto jevu jsou z Asýrie 13. století př. n. l., kde se zahalovaly především výše postavené ženy. Závoje islám přijal za své až v kontaktu s okolními civilizacemi (Moghissi, 2005)⁵². V samotném Koránu není explicitně řečeno, jak by se ženy měly zahalovat⁵³. Nabízejí se tedy různé výklady toho, co znamená, že ženy mají skrývat své ozdoby (Moghissi, 2005).

Ve zkoumaném deníku je jednou z rovin prezentace zahalování jeho restriktivní charakter. Závoj se objevuje ve výčtu jiných omezení, jež se v popisované muslimské společnosti vztahují na ženy (např. nemohou řídit, nemají pas). V takovém případě jsou popisována pravidla zahalení celého těla a jejich obecná platnost je potvrzována „do očí bijícími“ výjimkami (např. uvolněné prameny vlasů, málo oděné modelky v časopisech). Jako to, co muslimky prostřednictvím zahalování omezuje, je představována muslimská kultura, nikoliv konkrétní jedinci, rodina atp. Důvodem toho může být buď skutečnost, že se konkrétní případy donucování k zahalování novinám nenaskytly, nebo to, že jsou články vytvářeny v souladu se stereotypem muslimek jako žen utiskovaných vlastním náboženstvím.

Zajímavé je, že zahalení celého těla je zmiňováno zejména v článkách o situaci v Saúdské Arábii nebo v Afghánistánu, na fotografiích se ale objevuje ve spojení s různými zeměmi a není na něj vždy upozorňováno jako na něco negativního. Dalo by se tedy říci, že při psaní o zemích, jež jsou známé dost přísným řádem, využívají (patrně nevědomky) autoři a autorky obraz zahalené ženy k umocnění dojmu. V souvislosti s tím lze připomenout myšlenky obsažené v knize *Verschleierte Wirklichkeit*⁵⁴. Autorky von Braun a Mathes interpretují tzv. západní pohled na zahalování tak, že závoj muslimských

⁵² Zahalování se v různých podobách vyskytovalo i v Evropě, germánské zákoníky raného středověku dokonce trestaly odhalení ženinych vlasů (Ennenová, 2001).

⁵³ K zahalování lze vztáhnout pokyn pro věřící, aby skrývali svá pohlaví (23:30), pokyn ženám, aby skryly své ozdoby a spustily „závoje své na ňadra svá“ (24:31), pokyn k přitahování závoju, aby ženy „byly poznány a nebyly uráženy“ (33:59), a pokyn, aby věřící s ženami Muhammada komunikovali přes „závěs“ (33:53).

⁵⁴ V překladu „zahalená skutečnost“.

žen metaforizuje v rámci orientalistického diskursu panenskou blánu Orientu, která západním mužům brání v dobytí cizího území (dokládají tuto teorii sny pacientů, již podstoupili psychoanalýzu, kterým se často zdálo o znásilňování orientálních žen). Představa závoje jako jakési zábrany mezi tzv. Západem a tzv. světem islámu může být důvodem toho, proč je nošení závoje ze strany tzv. Západu tak vytrvale napadáno (von Braun, Mathes, 2007). Ostatně jeden ze článků ženy v burkách označuje jako jeden ze symbolů odlišnosti křesťanské a muslimské kultury. To ovšem vypovídá spíše o autorovi článku, než o realitě. Takto použité generalizující pojmy jako „křesťanská (příp. muslimská) kultura“ posilují představu tzv. Orientu stojícího proti tzv. Okcidentu (Said, 2008), přičemž prostřednictvím zahalených žen, které jsou viděny jako utlačované, se vytváří mezi těmito dvěma koncepty hierarchie, v níž je tzv. Orient „tím Druhým“ (Beauvoirová, 1966).

Dalším znakem příspěvků o zahalování jako restriktivním jevu je to, že ač je chápáno negativně, není nikdy řečeno, co je na něm vlastně špatného, v čem konkrétně ženy omezuje. Zde je další moment, který nasvědčuje tomu, že zahalování, jak o něm píší redaktorky a redaktori zkoumaného deníku, je nazíráno stereotypním pohledem. Negativní povaha šátku není konkretizována, není vysvětleno, jakým způsobem ženy zahalování omezuje. Vysvětlení zato nechybí v člancích, kde je tato náboženská praktika obhajována. Takový odlišný přístup by se dal shrnout pod jedno z hesel francouzských muslimek demonstrujících proti zákazu šátků na školách: Šátek je má volba. Nemusí se ale jednat hned o demonstrace. Názor, že do zahalování nemají být (příp. nejsou) muslimky nuceny, se vyskytuje i v člancích o konkrétních muslimkách a muslimkách a většinou je spojen s tím, že daná žena si víru a posléze i nošení šátku sama vybrala. K přednostem zahalení pak patří např. více respektu od okolí (od mužů) či pocit bezpečí. Nebo nejsou přímo vyzdvihovány klady, ale upozorňuje se na to, že šátek je pro muslimky přirozený a jako omezující ho nevnímají. I při obhajování zahalování však dochází ke zjednodušování, které představuje třeba názor, že díky burce se ženy vyhnou sexuálnímu obtěžování (což autor-nemuslim – nebo lépe řečeno autor-nemuslimka – nikterak nedokládá). V tomto případě se tak na stereotypy o muslimkách vrství stereotypy genderové. Názory o zahalení jako ochraně před muži či prvku vyvolávajícím respekt implikují nesamozřejmost respektování žen (potažmo muslimek), jež jakoby musely dělat něco navíc, aby nebyly obtěžovány, aby nebyly brány jako objekty⁵⁵.

⁵⁵ Viz kapitola „*To Druhé*“ a řád.

Boj za „právo na šátek“ zobrazují články a fotografie reflektující situaci ve Francii v době, kdy se uvažovalo o zákazu nošení šátku ve státních školách a kdy byl pak tento zákon schválen. Jak už jsem několikrát zmínila v popisu výsledků kvantitativní analýzy, obraz francouzských muslimek demonstrujících za právo nosit šátek významně narušuje stereotypní představy o muslimkách. I hidžáb, mající barvy francouzské trikolory, je proměněn v nástroj boje muslimských žen za sebe samé (tak je to alespoň prezentováno a těžko si lze myslet, že by k tak mocným protestům byly ženy nuceny nějakou autoritou, ačkoliv by ve skutečnosti chtěly šátek sundat). Protestující upozorňují na to, že jsou také Francouzky, což vyznívá jako upozornění, že šátek už je prvkem francouzské kultury, a narušuje to představu muslimek jako cizího prvku ve společnosti.

Protesty probíhají i mimo ulice, např. když v novinách dostává slovo pákistánská právnička specializující se na náboženská práva, jež upozorňuje na to, že „šátkový zákon“ je pro muslimské dívky ponižující⁵⁶. K situaci se vyjadřují i dívky zákonem přímo postižené. Některé z nich uvádějí, že se novému zákonu přizpůsobí, jiné že budou muset odejít ze školy. V příspěvcích se tak sice objevují jednotlivé příběhy, na druhou stranu se však nikdo nezabývá dopadem zákona v širším kontextu, tedy vylučováním muslimek z francouzské společnosti - nejen tím, že některé opustí státní školy, ale i tím, že z nich takové opatření dělá diskriminovanou skupinu. Namísto toho články rozebírají politickou situaci ve Francii, sekularizaci apod. I přesto, že zaznívají hlasy muslimek, lze toto interpretovat jako určitou formu symbolické anihilace⁵⁷, neboť při vyvozování závěrů o dopadu zákona se častěji věnuje pozornost právě výše zmíněným tématům, nikoliv skupině, kterou přímo zákaz postihne.

Má „šátkový zákon“ nějaké klady? Dle Mladé fronty Dnes nikoliv. Prvkem, který se v příspěvcích o zákazu zahalování téměř nevyskytuje, je konstatování toho, že tento zákaz některým dívkám pomohl, neboť byly k nošení šátku nuceny rodinou. Může to být částečně tím, že se takové dívky nedostaly ke slovu, ale také tím, že zkoumané příspěvky pracují s určitým modelem situace, v níž figuruje jakási ideálnětypická skupina za šátek bojujících muslimek. Změnou oproti dříve popsanému stereotypu je to, že na útlak tentokrát aktivně reagují, na pluralitu názorů se však ani tady nedostává.

Kromě odmítání a přijímání šátku tvoří další skupinu v příspěvcích muslimky, jež šátek nenosí. To není nikdy konotováno s odpadnutím od víry, ani s její menší intenzitou. Takový pohled ostatně odpovídá povaze zahalování v novinách. Není příliš spojováno

⁵⁶ Šátkový zákon je ponižující, říká expertka. *Mladá fronta Dnes*. 1.10. 2005: 10.

⁵⁷ Viz kapitola *Genderové stereotypy v médiích a jazyce*.

s náboženstvím jako spíše s odlišností jiné (než západní) kultury. Bylo by asi zajímavé zjistit, jak je šátek prezentován v médiích zemí, kde má náboženství ve veřejném prostoru větší vliv, než jaký má v České republice. Lze říci, že zahalování je celkově nahlíženo přes hodnoty české (potažmo tzv. západní) kultury, zájem je soustředěn na to, zda je k němu nositelka šátku nucena, nebo není, nikoliv např. na to, zda je věřící, nebo nevěřící. Je otázkou, do jaké míry se může osoba jedné kultury zbavit svých hodnot při pohledu na kulturu jinou, nicméně hojnost obsahů, jež nezohledňují vlastní perspektivy muslimek a jejich náboženství, odkazuje opět k dominanci tzv. Západu.

3.5.2 *Muslimky a péče o vzhled*

V předchozí kapitole jsem popsala hlavní tendence v prezentaci zahalování. Jeho restriktivní rovina měla místy ještě jeden zajímavý aspekt. Šátek či zahalení celého těla byly pojímány jako cosi, co je v rozporu s péčí žen o vzhled⁵⁸. Ať už proto, že o vzhled se není třeba tak starat, když je stejně zakrytý závoji, nebo proto, že záliba v líčení či oblékání je nežádoucím rozmarem věřící muslimky⁵⁹.

V souladu s takovým pojetím je tendence ukazovat zájem o módu jako průvodní jev emancipace, za kterou je v podstatě označováno blížení se západnímu stylu života. Tzv. Západ se tak uplatňuje jako univerzální princip na posuzování pokroku muslimských žen a jako pokrok je viděna právě i zvýšená pozornost věnovaná vzhledu. U popisu úspěšných muslimek např. nechybí konstatování, jak jsou elegantně oblečeny a jaké mají šperky. „Důkazem“ toho, že neteř bin Ládina má blíže k americké kultuře než ke svému strýci má být i skutečnost, že se nechává fotografovat spoře oděná na obálky časopisů⁶⁰. Představu, že islám není „trendy“ (abych použila slovník lifestylových časopisů), podporují i články o muslimkách, jež se účastnily některé ze soutěží miss, příp. ji vyhrály a za účast byly odsouzeny islámskými duchovními. Genderové stereotypy se tak u tématu muslimek a péče o vzhled prolínají se stereotypy o muslimech. Krása je ukazována jako důležitá hodnota ženy a její upírání je chápáno jako omezování žen. V této rovině se tak prolínají stereotypy orientalistického diskursu se stereotypy genderovými. Vzhled jako důležitá hodnota ženy je zároveň konotován s vyspělostí dané kultury, když je u muslimek jako

⁵⁸ Tento pohled předpokládá, že péče o vzhled je jakýmsi zvláštním zájmem žen, a v naší kultuře je součástí představ o tradičních charakteristikách ženství (Renzetti, Curran, 2003).

⁵⁹ Obrázky viz *Příloha*.

⁶⁰ Neteř bin Ládina chce být pop-star. *Mladá fronta Dnes*. 27.12. 2005: 8.

součástí „změny k lepšímu“ popisován zájem o to, jak vypadají, a ty, jež tuto změnu neprodělaly, mají tzv. západní ženy v čem dohánět. V souvislosti s tématem péče o vzhled se nabízí otázka, zda není důležitou součástí integrace muslimek-imigrantek přijetí nového („západního“) pohlavně-genderového řádu.

Uplatnění nachází orientalistický diskurs i v představě orientální ženy⁶¹, jejíž krása je odlišná od tzv. západní kultury, je exotická. Děje se tak v příspěvcích, jež hovoří o luxusu, kterým se muslimky (vždy z arabských zemí) obklopují, ať už v podobě drahých šatů nebo šperků. A např. módní návrhářka Blanka Matragi hovoří o Libanonkách, které o sebe pečují více než Češky a jsou více „sexy“⁶². I v tomto případě jsou takové ženy zobrazovány jako osoby, které aktivně rozhodují o svém životě – nebo spíše vzhledu. Po přečtení článků z daného období pak může čtenář či čtenářka získat dojem, že existují dva typy muslimských žen. Ty, které nedosahují „naší úrovně“ (po stránce vzhledu i postavení ve společnosti), a naopak ty, jejichž úroveň je až „pohádkově“ vysoko nad „naší“⁶³. Vzhledem k tomu, že dobrý vzhled, jak je konstruován v Mladé frontě, něco stojí, je v prezentaci muslimek důležitým prvkem jejich sociální status. Muslimky s vysokým sociálním statutem a opečovávaným vzhledem nejsou ukazovány v souladu se stereotypy o muslimkách⁶⁴, zatímco zobrazení ostatních muslimek konstruuje spojení mezi nižším statutem a horším postavením (jak v souvislosti s prostředky na udržování vzhledu, tak v souvislosti s lidskými právy).

Zbývá ještě dodat, že muslimky označované za krásné jsou ve zkoumaném materiálu pouze popisovány, ale samy se k ničemu nevyjadřují. Ukázkou jevu tohoto druhu je např. článek zmiňující jordánskou královnu Ranju, která „jezdí po světě a dává na odiv svoji ušlechtilou tvář i tělo“. To rozhodně nejsou hlavní aktivity⁶⁵, kterým se královna věnuje. Pro autora článku a jeho čtenáře či čtenářku však ano. Ve spojení s genderově stereotypním vysokým hodnocením vzhledu u žen (Bourdieu, 2000) dochází i v tomto případě k symbolické anihilaci⁶⁶, jejíž obětí jsou tentokrát „muslimské krásky“.

⁶¹ Viz kapitola *Vlastní hlas a multikulturalismus*.

⁶² Češky by měly mít více sebevědomí. *Mladá fronta Dnes*. 28.6.2002: 6.

⁶³ Míněna česká kultura.

⁶⁴ Viz kapitola *Pohádky tisíce a jednoho stereotypu*.

⁶⁵ Mimo jiné spolupracuje Ranja al Abduláh např. s Jordan River Foundation, která pomáhá chudým obyvatelům Jordánu získat prostředky (včetně vzdělání) ke zlepšení životní úrovně (<http://www.queenrania.jo/community-empowerment/jordan-river-foundation>).

⁶⁶ Viz kapitola *Genderové stereotypy v médiích a jazyce*.

3.5.3 *Muslimky v mezilidských vztazích*

Vztahy, ve kterých jsou muslimky v Mladé frontě Dnes ukazovány, bychom mohli rozdělit na vztahy s okolím, vztahy rodinné a vztahy milenecké. Základní charakteristikou těch posledních je heteronormativita. Čtenářstvo by zmínku o muslimských lesbách hledalo, alespoň ve zkoumaném období, marně. Důvodem toho nemusí být jen tabuizování homosexuálních vztahů v rámci islámu, ale i heteronormativní povaha naší společnosti (Renzetti, Curran, 2003). Různé podoby má zato vztah k mužům jako milencům či manželům. Mimomanželské vztahy s muži jsou prezentovány jako něco zakázaného, někdy i trestaného. Mírnější formou jsou popisy toho, jak muslimské dívky nenápadně pouštějí na zem čísla svých mobilních telefonů, která pak zvednou chlápci, již se dívkám líbí. Jakékoliv přímější formy kontaktu buď nejsou popsány, nebo jsou označeny za nepřijatelné pro islámskou tradici. Extrémním prvkem jsou pak případy ukamenování pro cizoložství. To je však zmiňováno pouze v souvislosti s některými severoafrickými zeměmi, zatímco výše popsané formy jsou prezentovány jako obecně platné. S touto perspektivou souvisí i jev charakteristický pro téměř všechny analyzované fotografie: Muslimky nejsou zobrazovány v kontaktu s muži, kteří se většinou na fotografiích ani nenacházejí. Pokud ano, jsou většinou v pozadí a žen se ani nedotýkají⁶⁷. Fotografie tak potvrzují představu konstruovanou články, že z muslimského pohledu je intimnější vztah ženy s mužem mimo rámec manželství tabu.

Avšak ani vztahy mezi manžely nejsou popisovány jako intimní. Ve zkoumaném deníku se vyskytují dva „typy manžela“. První na manželku dohlíží a ona ho potřebuje k různým činnostem na veřejnosti (např. jí dává povolení obchodovat, vycestovat ze země), druhý zdůrazňuje (zde se jedná vždy o rozhovory, případně citace), že nemá právo svou manželku nutit k víře či k nošení šátku. Muslimky jsou v obou případech popisovány jako matky dětí nebo jako ženy pečující o domácnost. Pokud jsou tedy vdané, přísluší jim ve zkoumaném médiu tradiční femininní role (Renzetti, Curran, 2003). Zatímco případ „manžela-dozorce“ podporuje stereotypní představu utlačovaných muslimek, již jsem popsala v kapitole *Pohádky tisíce a jednoho stereotypu*, u druhého typu jsou více patrné genderové stereotypy zakořeněné i v kultuře redaktorek a redaktorů, kteří vdané ženy spojují s rolí ženy v soukromé sféře, s péčí o děti a domácnost (Renzetti, Curran, 2003).

Role matky, případně pečovatelky o dítě, nemá na rozdíl od partnerských vztahů různé podoby. Muslimky jsou ukazovány jako matky, které se o děti starají, alternativní obraz

⁶⁷ Obrázky viz *Příloha*.

v tomto případě na stránkách novin nenajdeme. Jediné zanedbání péče o dítě ukazují příspěvky týkající se těhotných čečenských žen v uprchlických táborech, jež se stydí nechat se prohlédnout lékařem, příp. přiznat těhotenství⁶⁸. V článcích to však není konotováno se zanedbáním, ale s náboženskými zvláštnostmi (kvůli víře se nechtějí odhalit před cizím mužem, nebo mají strach z odsouzení svými souvěrci a souvěrkyněmi). Těžko lze předpokládat, že každá muslimka je pozorná matka, zkoumané noviny však tuto představu vytvářejí. Důvodem bude patrně propojení tendence generalizovat a tendence častěji spojovat ženy se soukromou sférou, s úlohou matky. Mateřství přitom u téměř všech příspěvků, ve kterých se objevuje, není důvodem vzniku článku, bylo by tedy možné vůbec jej nezmínit. Patří však k tématům, která se často objevují, pokud jde o ženy⁶⁹, bez ohledu na to, jakého jsou vyznání.

Zejména v souvislosti s tzv. šátkovou aférou se hovoří o muslimských dívkách. Ve srovnání s muslimskými (dospělými) ženami jsou ukazovány jako méně omezované muži ze své rodiny. Na to však může mít vliv to, že většina těchto příspěvků pojednává o francouzských muslimských komunitách, zatímco informace o dospělých muslimkách jsou přinášeny i ze zemí s přísným režimem (např. již zmiňovaná Saúdská Arábie). No fotografiích mají nicméně šátky či jiné druhy zahalení i muslimské dívky.

Dalším rozdílem mezi zobrazením dospělých žen a zobrazením malých či mladých dívek je vzdělání. V *Mladé frontě* se nachází několik článků o muslimkách, které studují vysokou školu v České republice nebo se zde věnují jiným vzdělávacím a zájmovým aktivitám. Samozřejmě, že pro mladší věkovou skupinu existuje větší pravděpodobnost, že se o ní bude hovořit v souvislosti se vzděláním. Celkově to ale tvoří dojem, že přichází „nová generace“ muslimek, které neodpovídají stereotypní představě, již jsem popsala dříve (*Pohádky tisíce a jednoho stereotypu*).

V článcích je zastoupen také prvek vztahů mezi muslimkami a okolím, ve kterém žijí. Jednu rovinu této oblasti tvoří různé popisy toho, jak se mají nemuslimští muži chovat k muslimkám (např. nedívat se jim přímo do očí, neflirtovat s nimi). Tato „ponaučení“ ukazují muslimky jako „zakázané“ ženy a podporují stereotypní pohled v tom smyslu, že muslimky jaksi oddělují od ostatních lidí, příp. mužů.

⁶⁸ Porodníci oprášili kvůli Čečenkám ruštinu. *Mladá fronta Dnes*. 12.2. 2004: 6. Čečenské ženy odmítají lékaře a tají těhotenství. *Mladá fronta Dnes*. 13.2.2004: 1.

⁶⁹ Viz kapitola *Genderové stereotypy v médiích a jazyce*.

Druhou rovinou je vztah muslimek a společnosti jako celku. Až na pár výjimek (např. článek, kde česká muslimka Jana al Oukla popisuje, jak se jí někdo snažil strhnout šátek⁷⁰) jsou popisovány přátelské vztahy s okolím, případně vztahy tolerantní. O netoleranci lze hovořit v souvislosti s již několikrát zmiňovaným „šátkovým zákonem“. V tomto případě se však spor neukazuje jako konflikt mezi muslimkami a zbytkem francouzské společnosti, ale jako konflikt mezi muslimkami a zákonem (příp. zákonodárci). Z toho vyplývá, že – obecně vzato – je tzv. západní kultura konstruována jako vůči muslimkám tolerantní, nebo také to, že muslimky nejsou vnímány jako nepřátelský prvek (tuto teorii by podporoval i nízký počet článků, ve kterých se píše o muslimkách-agresorkách⁷¹). Ve svém výzkumu se nezabývám prezentací muslimů, ale bylo by zřejmě zajímavé obě prezentace srovnat, zvláště v období, které zahrnuje teroristický útok na Světové obchodní centrum.

3.5.4 Muslimky ve vzdělání a kariéře

Jak bylo řečeno v úvodu ke kvalitativní analýze, už samotné téma kariéry či vzdělání narušuje stereotypní představu o muslimkách, jak byla popsána v kapitole *Pohádky tisíce a jednoho stereotypu*. Ve zkoumaném materiálu se odkazy na zaměstnání a školu objevují většinou ve spojení s muslimkami, jež jsou původem z Blízkého východu, ale emigrovaly do některé ze tzv. západních zemí. To by nasvědčovalo vlivu obrazu tzv. Západu jako oblasti, v níž se ženy mohou po pracovní stránce uplatnit na rozdíl od oblasti tzv. Orientu. Ve skutečnosti může být „západní lokace“ studentek a zaměstnaných dána tím, že dané médium věnuje větší pozornost imigrantkám a že se mu také v jejich řadách naskytuje více příběhů.

Výčet oborů, jimž se zmiňované muslimky - ať už studijně či pracovně - věnují, je poměrně pestrý. Může se jednat o politiku, práva, učitelství, matematiku, modeling, informační technologie i sport. Takové složení oborů nepodporuje stereotypy o muslimkách ani stereotypy genderové. „Nezaujatého“ výsledku je dosaženo pravděpodobně tím, že je dán v novinách prostor konkrétním osobám, na jedné straně různým ženám, o jejichž příběhu články referují, na straně druhé odbornicím, které se

⁷⁰ Žiju jako Čech, cítím jako muslim. *Mladá fronta Dnes*. 6.8. 2005: 4.

⁷¹ Viz kapitola *Muslimky a terorismus*.

vyjadřují k určitým situacím (lidským právům, šátkové aféře apod.). Odkazy na zaměstnání se objevují málokdy, pokud se hovoří o muslimkách obecně.

Generalizace se místy uplatňují, pokud se hovoří konkrétně o vzdělání. Některé příspěvky pojednávají o tom, jak jsou s muslimskými dívkami problémy při zapojení do výuky, když ony nebo jejich rodiny odmítají společné hodiny plavání s chlapci⁷² či hodiny sexuální výchovy⁷³. Tyto obsahy odkazují ke stereotypní představě muslimek (Moghissi, 2005), kterým jsou určité oblasti lidské činnosti (týkající se sexuality) zapovězeny. Nelze však říci, že by se tento prvek výrazněji podílel na zjednodušujících konstrukcích toho, jaké jsou muslimské ženy, neboť je zastoupen řídce. Častěji jsou muslimky-studentky ukazovány jako aktivní a ve vzdělání úspěšné dívky. Při srovnání tohoto tématu a např. tématu péče o vzhled (viz výše) vyvstává domněnka, že příspěvky s obsahy odpovídajícími tradičnímu pojetí femininity popsanému v *Teoretických východiscích* s sebou nesou i více stereotypů o muslimkách než příspěvky s obsahy „genderově nekonvenčních témat“. Pro potvrzení této domněnky by však dle mého názoru bylo potřeba více materiálu, než jaký si kapacita mé práce může dovolit.

3.5.5 *Muslimky v boji za lidská práva*

Do tématu kariéry zasahuje i téma boje muslimek za lidská práva. Kromě Francouzek bojujících za šátky, kterým jsem se věnovala již několikrát (zejména v kapitole *Muslimky a zahalování*), je nejčastěji zmiňována nositelka Nobelovy ceny za mír (z roku 2003) Šírín Ebadí. Jak autoři či autorky příspěvků nikdy neopomenou zdůraznit, Šírín Ebadí je první muslimkou, která tuto cenu získala. Stejně častou výpovědí o této íránské právničce je to, že „chrání děti a ženy“⁷⁴. Proti tomu by nebylo třeba nic namítat, pokud bychom chtěli věřit, že íránskými disidenty a spisovateli⁷⁵, kteří rovněž našli v osobě Ebadí zastání, jsou pouze ženy a děti. Ovšem tato nositelka Nobelovy ceny za mír se zabývá lidskými právy, nikoliv pouze právy žen a dětí (jak nakonec samotné články uvádějí). Důvodem, proč se v příspěvcích o Ebadí derou takové zmínky na první místo, může být její výrok, že udělení ceny je dobré zvláště pro práva íránských dětí. Roli ale pravděpodobně sehrál i genderově

⁷² Do školy v šátku? Francouzi to odmítají. *Mladá fronta Dnes*. 26.11. 2003.

⁷³ Sexuální výchova v Německu zlobí muslimy. *Mladá fronta Dnes*. 24.1. 2004: 11.

⁷⁴ Nobelova cena míru jde do Íránu. *Mladá fronta Dnes*. 11.10. 2003: 1.

⁷⁵ Šírín Ebadíová dokáže překonat strach. *Mladá fronta Dnes*. 11.10. 2003: 10.

stereotypní přístup redaktorek či redaktorů, jenž spojuje ženy se soukromou sférou a s péčí o děti (Renzetti, Curran, 2003). Ten ostatně působí už tehdy, když je Ebadí popisována jako drobná a bezbranně působící žena s plachým úsměvem⁷⁶. Na fotografiích, jež doprovázejí články⁷⁷, však Ebadí takto vůbec nepůsobí.

Pokud mohu v kvalitativní části uvést „kvantitativní“ soud, „bojovnice“ se vyznačují zejména tím, že se na stránkách zkoumaného deníku téměř neobjevují. Odbornice na lidská práva komentující nějakou událost by se daly spočítat na prstech jedné ruky a článek o mezinárodním kongresu o islámském feminizmu⁷⁸ zase neobsahuje vyjádření žádné z účastnic (jak jsem komentovala v kapitole *Hlas muslimek*), zato konstatuje, že feministické hnutí se *začalo* rodit *i pod závoji* muslimek, což je ignorování skutečnosti, že islámský feminizmus se rozvíjel už dávno před tímto kongresem a také ve hlavách, na nichž žádné závoje nebyly. Není tedy mnoho pochyb o tom, že způsob, jakým jsou sdělovány obsahy týkající se tématu boje muslimek za lidská práva, podléhá symbolické anihilaci⁷⁹, kdy se téma, jež je přímo v rozporu s obrazem pasivní utlačované muslimky, téměř nevyskytuje. To rovněž dokládá výjimečnost případu tzv. šátkové aféry, v níž se muslimky zasazují za svá vlastní práva.

3.5.6 Ženy, které přestoupily na islám

Jeden z článků shrnuje důvod žen pro přestoupení na islám následujícími slovy: „Na islám přestoupily tisíce Evropanek. Naprostá většina proto, že se provdala za muslima.“⁸⁰ Autor neuvádí žádné statistiky. Má vlastní „statistika“ zabývající se konvertitkami v Mladé frontě DNES však výše uvedenému tvrzení odporuje. Většina popisovaných žen, jež se rozhodly pro islám, učinila toto rozhodnutí v rámci hledání víry (respektive takto to samy komentují). To mívá podobu studia různých náboženství či jiných kultur. Např. již několikrát zmíněná česká muslimka Jana al Oukla přestoupila na islám při studiích bengálštiny v Bangladéši⁸¹, odborná asistentka Fakulty jaderné fyziky ČVUT Zuzana

⁷⁶ Širín Ebadíová dokáže překonat strach. *Mladá fronta Dnes*. 11.10. 2003: 10.

⁷⁷ Viz Příloha.

⁷⁸ Muslimky vyhlásily globální džihád mužské nadřazenosti. *Mladá fronta Dnes*. 2.11. 2005: 9.

⁷⁹ Viz kapitola *Genderové stereotypy v médiích a jazyce*.

⁸⁰ Vstanou nové bojovnice. *Mladá fronta Dnes*. 10.12. 2005.

⁸¹ Žiju jako Čech, cítím jako muslim. *Mladá fronta Dnes*. 6.8. 2005: 4.

Masáková hovoří o tom, že si „zvolila cestu“, přičemž jako to, co ji přitahuje na islámu, uvádí, že vždy podporoval vědu⁸².

Celkově je obsahů vztahujících se ke konverzi málo na to, aby se dalo posoudit, jak je zkoumaný deník prezentuje. Co se však týká výše uvedeného výroku na téma „muslimkou po svatbě“, lze jej interpretovat i tak, že v otázkách víry a přesvědčení nemají ženy, příp. muslimky, tak silnou vůli, aby se rozhodovaly samy, a řídí se rozhodnutím manžela, tedy muže. To odkazuje ke konceptu muže-subjektu, jenž určuje ženu-objekt (Beauvoirová, 1966).

Specifikem výpovědí žen, které konvertovaly, či výpovědí o těchto ženách je to, že ukazují islám, potažmo muslimky v příznivém světle, v rozporu se stereotypy, které jsou s tímto náboženstvím a jeho stoupenkyněmi spojeny. Kromě zdůrazňování skutečnosti, že je k přestoupení na víru vedla vlastní vůle a že do tohoto nelze nikoho nutit, se v příspěvcích objevují také názory, že islám není náboženstvím, jež ženy nějak omezuje. Takové obsahy, narušující stereotypní pojetí muslimek jako utlačovaných žen (Moghissi, 2005), potvrzují trend, jenž se ukázal už v kapitole *Muslimky ve vzdělání a kariéře*. Čím více jsou k určitému tématu uvedeny konkrétní případy (a čím více se dostává prostoru „vlastnímu hlasu“), tím méně je toto téma zatíženo stereotypy.

3.5.7 *Muslimky a terorismus*

K islámu konvertovala i Belgičanka Muriel Degaque, které Mladá fronta věnuje pozornost z jednoho důvodu. Stala se sebevražednou atentátnicí⁸³. Já jí věnuji pozornost spíše proto, že se jedná o jediný článek, který ukazuje muslimku jako agresorku a také jako prvek nepřátelský vůči tzv. západní společnosti. Jak už se ukázalo v kapitole *Muslimky a boj za lidská práva*, „bojovnic“ je na stránkách Mladé fronty v daném období poskrovnu. Co se boje teroristického týče, je obsahů ještě méně. Ve spojení s terorismem jsou muslimky více prezentovány jako jeho oběti, případně je ukazován jejich negativní vztah k němu (např. dle Blanky Matragi ho Libanonky odsuzují⁸⁴). Článek o tom, že Al-Kajda bude vydává časopis pro ženy⁸⁵, aby z nich vychovávala praktické matky a manželky teroristů, také

⁸² Muslimka učí a má šátek. *Mladá fronta Dnes*. 28.1. 2004: 3.

⁸³ Vstanou nové bojovnice. *Mladá fronta Dnes*. 10.12. 2005.

⁸⁴ Češky by měly mít více sebevědomí. *Mladá fronta Dnes*. 28.6.2002: 6.

⁸⁵ Al-Kajda vydává časopis pro ženy. *Mladá fronta Dnes*. 14.10. 2004: 10.

neprezentuje muslimky jako přímé původkyně násilí. Teroristky a sebevražedné atentátnice se přitom objevují v různých částech světa a už ve zkoumaném období nebyly žádnou „novinkou“. Muriel Degage přitom poutá pozornost hlavně proto, že je Evropanka (na nebezpečí Evropanek jako sebevražedných atentátnic se také článek částečně zaměřuje). Důvodem malé bojovnosti obrazu muslimek, jenž Mladá fronta konstruuje, tak bude pravděpodobně nevěle spojovat ženu s násilnými aktivitami, kterým je svými předpokládanými vlastnostmi⁸⁶ „předurčen“ spíše muž.

Článek o Degage ostatně pracuje i s genderovým stereotypem, který spojuje ženu s aspektem soukromé sféry, s mateřstvím. „Její tělo, které mělo být dárce života, se právě stalo nástrojem smrti.“⁸⁷ Takové a podobné věty lze vyložit jako výroky, které podporují představu tradičních femininních charakteristik: pasivního ženství spojeného se soukromou sférou (Renzetti, Curran, 2003). V případě této kategorie se tak na zkrslení představy muslimek podílejí zejména stereotypy genderové.

3.5.8 *Muslimky v roli oběti*

Jak je vidět v předchozích kapitolách, role bojovnice (za cokoliv) není v případě referování o muslimkách častým obrazem. Tím je zato role oběti, ať už se jedná o fyzické ohrožení nebo útlak ze strany kultury či společnosti, v níž muslimky z článků žijí. Na fotografiích lze tuto roli vysledovat v podobě plačících muslimek, jež jsou většinou pozůstalými po obětech nějakého ozbrojeného konfliktu⁸⁸.

Nejčastěji se v příspěvcích vyskytují obsahy týkající se fyzického ohrožení nebo trestu, který je v novinách chápán jako nepatřičný. Jedná se zejména o ukamenování, příp. zmrskání, které je následkem provinění se cizoložstvím či nemanželským sexem. V roli trestajícího je v těchto případech islámské právo šarí'a, tedy přeneseně islám. Trestané muslimky jsou popisovány jako oběť nepříznivé situace (např. dosud poslušná dcera má sex s mužem, který jí slíbí sňatek, slib však nesplní⁸⁹) a téměř vždy obsahuje článek informaci, kolika dětí je dotyčná matkou. Islám je prý vinen i u jiných případech fyzického ohrožení, jakým je např. znásilnění, neboť dle článků vytváří prostředí, v kterém nelze

⁸⁶ Viz kapitola *Nadvláda stereotypů a „to Druhé“*.

⁸⁷ Vstanou nové bojovnice. *Mladá fronta Dnes*. 10.12. 2005.

⁸⁸ Obrázky viz *Příloha*.

⁸⁹ Novinka, která představuje příběh ženy odsouzené k ukamenování. *Mladá fronta Dnes*. 19.4. 2005.

provinilce efektivně postihnout. Dalším častěji se objevujícím zdrojem ohrožení je pak islámský terorismus, ten však v příspěvcích přímo s náboženstvím spojován není.

Oběti takových fyzických ataků jsou prostřednictvím zmíněného popisu (poslušné, matky apod.) konotovány se „stranou dobra“, zatímco islám a jeho právo jsou „těmi zlými“. Jakkoliv nelze zpochybňovat nelidskost popsaných trestů⁹⁰, je třeba poukázat na velice zjednodušující povahu této polarizace. Sice nemáme k dispozici konkrétní údaje o trestaných ženách, ale např. zdůrazňování jejich mateřství (tedy prvku, který je v tradičním pohledu žádoucím atributem ženy⁹¹) nemá s tématem přílišnou souvislost a jeví se tak právě jako nástroj polarizace mezi nevinnými oběťmi a nespravedlivým náboženstvím. Prvkem, jenž toto pojetí narušuje jsou zmínky o tom, jak se trestané či jiné ženy proti krutým nařízením postavily. Takové obsahy se však objevují v nemnohých příspěvcích.

V přeneseném slova smyslu jsou muslimky oběťmi islámu i tehdy, když je náboženskými zvyklostmi nějak omezován jejich každodenní život. To se týká již výše popsaného zahalování, ale i omezení pracovního rozvoje či vztahů s muži (též popsáno výše⁹²). „Úděl muslimských žen“, jak by se tento jev dal výstižně pojmenovat slovy článku o režiséru van Goghovi⁹³, je na některých místech automaticky předjímán jako něco špatného a objevuje se tak např. i v člancích, které se jinak muslimkám vůbec nevěnují (např. autorka fejetonu si posteskuje, že bez auta, telefonu a internetu si připadala jako muslimka⁹⁴). Takové obsahy vycházejí ze stereotypní představy o utlačovaných muslimkách a zpětně ji potvrzují. Navíc evokují představu jakési jednotvárné skupiny žen v islámu, jež patří ke světu majícímu v orientalistickém diskursu vlastnosti jako tmářství a zaostalost⁹⁵ (ať už v oblasti techniky, nebo v oblasti módy).

Jako oběti, oběti diskriminujícího zákona, lze vidět i francouzské muslimky v tzv. šátkové aféře. Tématu se věnuji v kapitole Muslimky a zahalování. Zde bych však ráda uvedla, že oproti jiným „obětem Mladé fronty Dnes“ jsou Francouzky vyznávající islám prezentovány spíše jako ženy aktivně se zasazující o svou budoucnost.

⁹⁰ Snad je na tomto místě vhodné připomenout, že Korán o praktice ukamenování vůbec nehovoří.

⁹¹ Viz kapitola *Gender a pohlavně-genderový systém*.

⁹² Viz kapitoly *Muslimky a zahalování*, *Muslimky v mezilidských vztazích* a *Muslimky ve vzdělání a kariéře*.

⁹³ Vrah režiséra dostal doživotí. *Mladá fronta Dnes*. 27.7. 2005: 9.

⁹⁴ Hodnota věcí. *Mladá fronta Dnes*. 12.7. 2005: 7.

⁹⁵ Viz kapitola *Pohádky tisíce a jednoho stereotypu*.

4 ZÁVĚR

Na obraz muslimek má vliv několikero stereotypů. Kromě předsudků vztahujících se k nim samým přichází ke slovu také koncepty tradičních femininních rolí a orientalistický diskurs. Dle výsledků mého výzkumu je Mladá fronta Dnes médiem, které muslimky prezentuje za vrstvení všech těchto stereotypů. Kvantitativní analýza ukázala, že to, jakým způsobem jsou v Mladé frontě muslimky popisovány, mnohdy podporuje stereotypní pojetí popsané v *Teoretických východiscích*, většina příspěvků však vyznívá relativně nezaujatě. To může být způsobeno i malým rozsahem výzkumu, neboť větší část materiálu tvořily články, jejichž hlavním tématem muslimské ženy nebyly.

Nejčastější rolí, v níž se muslimské věřící na stránkách zkoumaného deníku objevují, je role zahalené ženy. Zahalování je do značné míry chápáno jako restriktivní praktika, ale v souvislosti s ním se objevuje i odlišný prvek: muslimky bouřící se proti „šátkovému zákonu“ ve Francii. Sdělení o nich navíc nebývají (na rozdíl od mnoha ostatních témat) zatížena genderovými stereotypy, obsahují často vyjádření samotných muslimek, ale hlavně narušují stereotypní představu, že na útlak reagují muslimské ženy pasivitou. Tzv. šátková aféra se tak v rámci mého výzkumu ukázala jako fenomén, který výrazně zasahuje do celkového mediálního obrazu muslimek v Mladé frontě. Dle mého názoru to z článků o této situaci ve Francii (ale třeba i v jiných zemích, např. Belgii) činí zajímavý předmět případného samostatného výzkumu.

Vyjma obsahů týkajících se demonstrovajících muslimských Francouzek byly role muslimek více méně v souladu s tradičním pojetím femininity. Články i fotografie obsahovaly velice často odkazy na rodinné vztahy popisovaných žen, naopak zřídka se vyskytovaly muslimské ženy v roli agresorky či nepřátelského prvku vůči tzv. Západu. Jak jsem již uvedla dříve, bylo by zajímavé porovnat tyto výsledky s analýzou prezentace muslimů-mužů, zvláště v období zvýšeného zájmu o terorismus.

Zejména v oblasti vzdělání a zaměstnání se ukázalo, že vyšší počet konkrétních osob v příspěvcích s sebou nese menší zatížení stereotypy. Z tohoto důvodu by bylo žádoucí, aby se názory těch, jichž se články týkají, ozývaly často. Jak se však ukázalo v kvantitativní části, drtivá většina příspěvků vypovídala o muslimkách, aniž by jim byl poskytnut prostor pro vlastní vyjádření. Je otázkou, zda mělo na tuto symbolickou anihilaci více vliv to, že jsou popisované osoby muslimky, nebo to, že jsou ženy.

Genderově stereotypní přístup se místy prosadil i v případech, kde byly ostatní stereotypy zastoupeny méně, pokud vůbec. Příkladem toho jsou zejména články, kde byly jinak muslimky ukazovány jako aktivní, příp. bojovné ženy.

Zajímavým jevem bylo propojení genderových stereotypů a orientalistického diskursu, a to hlavně v oblasti péče o vzhled. Krása zde byla představována jako důležitá hodnota ženiny emancipace od patriarchálního útlaku. Emancipace byla tím větší, čím více se muslimky blížily „západnímu stylu“. Tzv. Západ v takových příspěvcích působil téměř jako „nejvyšší meta“ na cestě (nejen) muslimské ženy za nezávislou existencí.

O tom, že je taková představa naprosto mylná, hovoří mnohé autorky a autoři, které jsem zmínila v *Teoretických východiscích*, vypovídá o tom ale i výběr témat a jazyk redaktorek a redaktorů, kteří psali o muslimkách. Těžko lze pro tuto situaci nastínit jednoduché řešení. Po produktech médií asi nelze vyžadovat stejnou úroveň, jakou mají např. akademické texty (ačkoliv bych k těmto nerada přistupovala s předpokladem, že jejich akademičnost je automaticky zbavuje břemen stereotypního uvažování). Na druhou stranu by však novinářské etické kodexy hlásající úsilí o stereotypy nezatížený přístup neměly být pouze zmiňovány v některých bakalářských pracích. Je také na čtenářstvu, jak bude své zdroje informací utvářet. Jak bude utvářet svoji společnost.

5 BIBLIOGRAFIE

Aitchison, Cara, Peter Hopkins, Mei-Po Kwan (eds.). *Geographies of Muslim Identities: Diaspora, Gender and Belonging*. Aldershot, Burlington: Ashgate.

Beauvoirová, Simone. 1966. *Druhé pohlaví*. Praha: Orbis.

Bourdieu, Pierre. 2000. *Nadvláda mužů*. Praha: Karolinum.

Braun, Christina von, Bettina Mathes. 2007. *Verschleierte Wirklichkeit: Die Frau, der Islam und der Westen*. Berlin: Aufbau.

Burton, Graeme, Jan Jiráček. 2001. *Úvod do studia médií*. Brno: Barrister & Principal.

Butler, Judith. 1999. *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. London, New York: Routledge.

Ezzy, Douglas. 2002. *Qualitative Analysis: Practice and Innovation*. London, Crows Nest: Routledge.

Fairclough, Norman. 1999. *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language*. Londýn, New York: Longman.

Frouzová, Magdaléna (ed.). 2006a. *Závoj a džíný: Ženy v islámském světě*. Praha: Vyšehrad.

Frouzová, Magdaléna (ed.). 2006b. *Mřížve v ráji: Muslimské ženy v Evropě*. Praha: Vyšehrad.

GfK – Median. 2009. *Media Projekt 2009*. Dostupné z: <http://www.median.cz/?lang=cs&page=1&sub=8> (cit. 19.4. 2010).

Havelková, Hana. 1998. „Rod, kultura a demokracie v českých médiích“. In Havelková, Hana, Mirek Vodrážka (eds.). *Žena a muž v médiích*. Praha: Nadace Gender Studies, s. 4-8.

Hendl, Jan. 2005. *Kvalitativní výzkum: Základní metody a aplikace*. Praha: Portál.

Jarkovská, Lucie. 2004. „Prohlédněme genderové stereotypy“. In Formánková, Lenka, Kristýna Rytířová (eds.). *ABC feminismu*. Brno: Nesehnutí, s. 18-27.

Jiráček, Jan, Barbara Köpplová. 2003. *Média a společnost*. Praha: Portál.

Korán. 2000. Praha: Akademia.

Kropáček, Luboš. 2008. „Islám“. In Knotková-Čapková, Blanka (ed.). *Obrazy ženství v náboženských kulturách*. Praha, Litomyšl: Paseka, s. 110-139.

Larsen, Peter. 1991. „Media Contents: Textual Analysis of Fictional Media Content.“ In Jensen, Klaus Bruhn, Nicholas W. Jankowski (eds.). *A Handbook of Qualitative*

Methodologies for Mass Communication Research. Londýn, New York: Routledge, s. 121-134.

McAuliffe, Cameron. 2007. „Visible Minorities: Constructing and Deconstructing the ‘Muslim Iranian’ Diaspora“. In Aitchison, Cara, Peter Hopkins, Mei-Po Kwan (eds.). *Geographies of Muslim Identities: Diaspora, Gender and Belonging*. Aldershot, Burlington: Ashgate, s. 29-54.

McLuhan, Marshall. 1991. *Jak rozumět médiím: Extenze člověka*. Praha: Odeon.

Mendel, Miloš. 2004a. „Existuje vůbec ‚islámský svět‘?“ *Nový Orient* 2004 (1): s. 4-7.

Mendel, Miloš. 2004b. „Islám mezi dialogem a střetem civilizací“. *Mezinárodní politika* 2004 (12): s. 10-12.

Moghissi, Haideh (ed.). 2005. *Women and Islam: Critical Concepts in Sociology*. Abingdon, New York: Routledge.

Mohanty, Chandra Talpade. 1984. „Under Western Eyes: Feminist Scholarship and Colonial Discourses“. *On Humanism and the University I: The Discourse of Humanism* 1984 (3): s. 333-358.

Moller Okin, Susan. 1999. „Is Multiculturalism Bad for Women?“. In Cohen, Joshua, Matthew Howard. *Is Multiculturalism Bad for Women?* Princeton: Princeton University Press.

Osvaldová, Barbora. 2004. *Česká média a feminismus*. Praha: Libri/Slon.

Pavlík, Petr. 2005. „Gender a média“. In Smetáčková, Irena, Klára Vlková (eds.) *Gender ve škole: Příručka pro vyučující předmětů občanská výchova, občanská nauka a základy společenských věd na základních a středních školách*. Praha: Otevřená společnost, o. p. s., s. 53-56.

Payerl, Eva. 1998. „Novinářky v Německu a Rakousku“. In Havelková, Hana, Mirek Vodrážka (eds.). *Žena a muž v médiích*. Praha: Nadace Gender Studies, s. 40-44.

Forum 2000. 2009. *Peace, Democracy and Human Rights in Asia: Conference report*. Dostupné z: <http://www.forum2000.cz/en/projects/round-tables/peace-democracy-and-human-rights-in-asia/conference-report/> (cit. 22.6. 2010).

Ramazonglu, Caroline, Janet Holland. 2002. *Feminist Methodology*. London: Sage Publications.

Reinharz, Shulamit. 1992. *Feminist Methods in Social Research*. New York: Oxford University Press.

Reinharz, Shulamit, Rachel Kulick. 2007. „Feminist Content Analysis“. In Hesse-Biber, Sharlene Nagy (ed.). *Handbook of Feminist Research: Theory and Praxis*. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage.

- Renzetti, Claire M., Daniel J. Curran. 2003. *Ženy, muži a společnost*. Praha: Karolinum.
- Said, Edward W. 2008. *Orientalismus: Západní koncepce Orientu*. Praha, Litomyšl: Paseka.
- Schulz, Winfried, Lutz Hagen, Helmut Scherer, Irena Reifová. 1998. *Analýza obsahu mediálních sdělení*. Praha: Karolinum.
- Smetáčková, Irena, Klára Vlková (eds.). 2005. *Gender ve škole: Příručka pro vyučující předmětů občanská výchova, občanská nauka a základy společenských věd na základních a středních školách*. Praha: Otevřená společnost, o. p. s.
- Smetáčková, Irena. 2005. „Gender a osobnost člověka“. In Smetáčková, Irena, Klára Vlková (eds.) *Gender ve škole: Příručka pro vyučující předmětů občanská výchova, občanská nauka a základy společenských věd na základních a středních školách*. Praha: Otevřená společnost, o. p. s., s. 18-25.
- Spender, Dale. 1998. „Jazyk z dílny mužů“. In Oates-Indruchová, Libora (ed.). *Dívčí válka s ideologií: Klasické texty angloamerického feministického myšlení*. Praha: Sociologické nakladatelství, s. 236-258.
- Spivak, Gayatri Chakravorty. 1988. „Can the Subaltern Speak?“. In Nelson, Cary, Lawrence Grossberg (eds.). *Marxism and the Interpretation of Culture*. London: Macmillan, s. 24-28.
- Surynek, Alois, Růžena Komárková, Eva Kašparová. 2001. *Základy sociologického výzkumu*. Praha: Management Press.
- Šiklová, Jiřina. 2006. „Předmluva“. In Frouzová, Magdaléna (ed.). *Závoj a džínny: Ženy v islámském světě*. Praha: Vyšehrad, s. 7-9.
- Valdrová, Jana. 1999. „Jazyk to prozradí“. In Chřibková, Marie, Josef Chuchma, Eva Klimentová (eds.). *Nové čtení světa I.: Feminismus 90. let českýma očima*. Praha: Marie Chřibková, s. 113-120.
- Valdrová, Jana. 2005. „Gender a jazyk“. In Smetáčková, Irena, Klára Vlková (eds.) *Gender ve škole: Příručka pro vyučující předmětů občanská výchova, občanská nauka a základy společenských věd na základních a středních školách*. Praha: Otevřená společnost, o. p. s., s. 57-59.
- www.muslima.com, Muslima (cit. 22.5. 2010)
- <http://www.queenrania.jo/community-empowerment/jordan-river-foundation>, Queen Rania Official Webpage (cit. 15.6. 2010)

6 PŘÍLOHA

6.1 Fotografie ilustrující proměnné z části Zobrazení zahalování

Zahalení těla i tváře
(*Mladá fronta Dnes*. 14.10. 2004: 10)

Zahalení těla i tváře kromě očí
(*Mladá fronta Dnes*. 10.9. 2005: 6)

Zahalení těla kromě tváře
(*Mladá fronta Dnes*. 17.12. 2001: 7)

Šátek zakrývající vlasy
(*Mladá fronta Dnes*. 30.6. 2003: 9)

Šátek zcela nezakrývající vlasy
(*Mladá fronta Dnes*. 3.9. 2004: 8)

Oděv nepodléhá náboženským specifikům
(*Mladá fronta Dnes*. 27.12. 2005: 8)

Zahalení má politický význam
(*Mladá fronta Dnes*. 19.1. 2004: 8)

**6.2 Fotografie ilustrující proměnné z části Zobrazení muslimek ve
femininních rolích**

Femininní role
(*Mladá fronta Dnes*. 28.12. 2004: 1)

Proti femininní roli
(*Mladá fronta Dnes*. 23.10. 2003: 12)

Neutrální zobrazení
(*Mladá fronta Dnes*. 28.1. 2004: 3)

6.3 Fotografie ilustrující část Muslimky a péče o vzhled

Ženy v Damašku „mohou jen koukat“
(*Mladá fronta Dnes*. 20.8. 2003: 7)

Vylučují se muslimský šátek a „západní“ krása?
(*Mladá fronta Dnes*. 22.1. 2005: 1)

6.4 Fotografie ilustrující část Muslimky v mezilidských vztazích

Jedna z mála fotografií, kde nechybí muži
(*Mladá fronta Dnes*. 13.8.2005: 11)

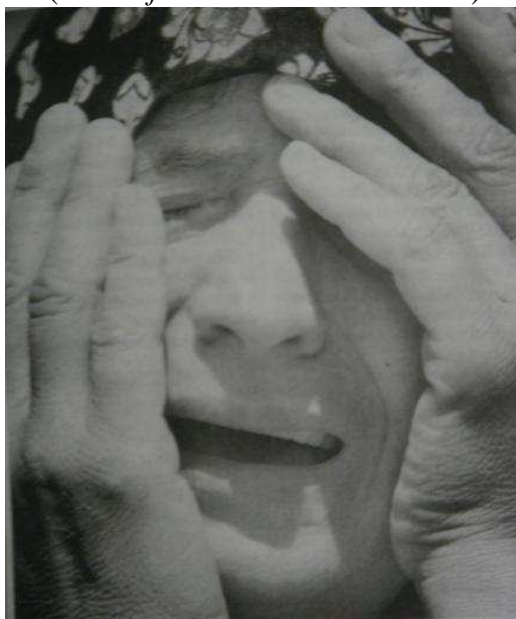
6.5 Fotografie ilustrující část Muslimky v boji za lidská práva

„Bezbranně působící“ právnička Širín Ebadí
(*Mladá fronta Dnes*. 11.10. 2003: 1)

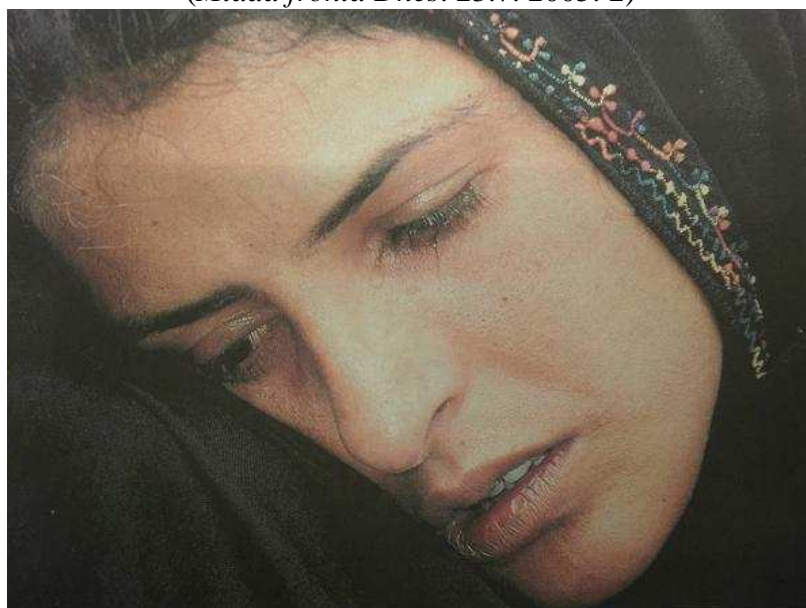

6.6 Fotografie ilustrující část Muslimky v roli oběti

Plačící muslimka - pozůstalá
(*Mladá fronta Dnes*. 3.8. 2001: 1)

Plačící muslimka – oběť znásilnění
(*Mladá fronta Dnes*. 23.7. 2005: 2)

6.7 Seznam analyzovaných příspěvků

- 02.01.2001 - Ivan Adamovič - 21. století - str. 06
Ale bude to jiné!
- 13.01.2001 - SANDRA KRIŠTOFOVÁ - Ze zahraničí - str. 12
Proč bude Bariya bičována
- 05.03.2001 - FOTO: REUTERS - Ze zahraničí - str. 14
POUŤ DO MEKKY
- 23.03.2001 - (překlad: uch) - Pro volný čas - severní Čechy - str. 06
Úřady předčasně rodinu odsunuly, v noci a rychle
- 12.07.2001 - FOTO: REUTERS - Titulní strana - str. 01
NAD HROBY PŘÍBUZNÝCH
- 13.07.2001 - PETR PRAVDA - Ze světa - str. 08
U Srebrenice zabili dívku
- 03.08.2001 - MARTIN EHL - Titulní strana - str. 01
Srbský generál dostal za genocidu 46 let
- 20.09.2001 - Jana AI Oukla, Praha - Bezpečí v Česku - str. 04
Nebudou se nás bát?
- 09.10.2001 - JAROSLAV ČUŘÍK - Jižní Morava - str. 03
Terorismus nemá náboženství
- 12.10.2001 - FOTO: ČTK - AP - Útok na Afghánistán - str. 11
Mladí muslimové v Indonésii protestují proti útokům
- 13.10.2001 - EVA BOBŮRKOVÁ - VÍKEND - str. 01
Od narození do smrti žijí islámem
- 13.10.2001 - JAROSLAV ČUŘÍK - VÍKEND - str. 02
Muneeb Hassan: Jedině islám už před staletími emancipoval ženu
- 15.10.2001 - Útok na Afghánistán - str. 10
Svět islámu protestoval proti útokům
- 16.10.2001 - PAVEL ZVOLÁNEK - Svět proti teroru - str. 10
Protesty v Indonésii nejsou zatím hroživé
- 16.10.2001 - FOTO: MAFA - IVETA PALYOVÁ - Severní Čechy - str. 01
LÁZEŇSKÁ IDYLA
- 31.10.2001 - ALEXANDER BRAUN - Ze světa - str. 10
Američany najednou zajímá i svět
- 22.11.2001 - JAN GAZDÍK - Společnost dnes - str. 08
Česká mise v Bosně po šesti letech končí
- 23.11.2001 - MARTIN SCHMARCZ - Názory - str. 07
Braňme lidská práva, ale nevnucujme své nesmysly
- 01.12.2001 - ZITA SENKOVÁ - Ze světa - str. 10
Věřím v toleranci koránu, říká Paštunka Fatima
- 17.12.2001 - FOTO: AP - Ze světa - str. 07
RAMADÁN SKONČIL
- 07.01.2002 - PETR PRAVDA - Ze světa - str. 09
Revoluce pro saúdské ženy
- 25.01.2002 - JIŘÍ RŮŽIČKA, Autor je publicista - Názory - str. 06
Jedině burka zachrání západní svět
- 02.03.2002 - PAVEL NOVOTNÝ - VÍKEND - str. 05
Hobiti, fotbalisté i létající kouzelníci
- 04.03.2002 - (kam) - Východní Morava - str. 01
Soláňská karnevalová jízda odzvonila zimě

- 15.03.2002 - (ČTK, Reuters) - Ze světa - str. 08
Milionář sjednocuje arabský svět lépe než politici
- 25.03.2002 - IVA TAHOVÁ - Střední Morava - str. 03
Alláh není jen bohem Arabů, říká muslim
- 26.03.2002 - (ČTK, AP) - Ze světa - str. 10
Nigerijka nebude kamenována, rozhodl soud
- 27.03.2002 - TOMÁŠ LÉBR - Ze světa - str. 10
Francouzky stávkují kvůli muslimkám
- 09.05.2002 - Iva Pekárková - Reportáž - str. 46
Psáno v koránu
- 15.05.2002 - ZITA SENKOVÁ - Ze světa - str. 10
Z Mnichova se stává oáza šejků
- 28.06.2002 - VILIAM BUCHERT - Léto 2002 - str. 06
Česky by měly mít více sebevědomí
- 11.09.2002 - MIRKA SPÁČILOVÁ - Kultura - str. 09
Film o 11. září: síla, vtíp i rány pod pás
- 12.09.2002 - (ČTK, Reuters) - Ze světa - str. 10
Spory o muslimské fitness
- 19.11.2002 - Maureen Dowdová, New York Times, USA - Ze světa - str. 10
Pozor na blůzy! Policie má oči všude
- 27.11.2002 - (ČTK) - Ze světa - str. 09
Nigérie: za hanění proroka smrt
- 18.01.2003 - Vít Čermák - Na cestách - str. 01
Bláznivé město
- 27.01.2003 - PAVEL POŠUSTA - Ze světa - str. 10
Saddám nesmí dostat oddechový čas
- 17.02.2003 - JANA USTOHALOVÁ - Jižní Morava - str. 02
Protiválečný protest zavítal do Brna
- 08.03.2003 - PAVEL STOJAR - Východní Morava - str. 03
Jiří Křížan: Byli jsme příliš sametoví
- 05.03.2003 - SIMONA JURÁČKOVÁ - Jižní Morava - str. 04
Jaká je moje vagina
- 21.03.2003 - JIŘÍ MAJSTR - Útok na Irák - str. 07
Londýňané nejsou z války zrovna moc nadšení
- 24.03.2003 - PETR PRAVDA - Útok na Irák - str. 06
Blízký východ zasáhly nepokoje
- 12.04.2003 - PAVEL POŠUSTA - Útok na Irák - str. 12
Mariňáci, nedělejte oči na ženy
- 03.05.2003 - (Reuters, jhv) - Kultura - str. 03
Cartier-Bresson má v Paříži retrospektivu
- 28.05.2003 - (ČTK, mor) - Sport - str. 01
Pět českých tenistů v Paříži uspělo
- 25.06.2003 - (aho) - Kultura - str. 09
Harry Potter: prodej láme rekordy
- 30.06.2003 - ZITA SENKOVÁ - Ze světa - str. 09
Kolik islámu unese německá škola?
- 15.07.2003 - (ČTK) - Východní Morava - str. 01
Zlínská ADRA umožnila vzdělání stovkám školáků z Bangladéše
- 19.07.2003 - JAN RYBÁŘ - Ze světa - str. 12
Chrámy uctíváčů ohně vzdorují času

- 24.07.2003 - (NYT) - Ze světa - str. 08
A kde se skrývá Saddám? Někteří Iráčané v tom mají jasno
- 05.08.2003 - JAROSLAV ČUŘÍK - Jižní Morava - str. 02
Muneeb Hassan, brněnský muslim z Bagdádu, se stará o rodinu i mešitu
- 19.08.2003 - FOTO: AFP - Ze světa - str. 12
MODLITBA ZA OBĚTI
- 20.08.2003 - FOTO: REUTERS - Léto 2003 - str. 07
Výloha v Damašku jen pro někoho
- 29.08.2003 - ALICE HORÁČKOVÁ - Kultura - str. 09
Kdo v Británii ovlivňuje čtenáře knih i kritiky? Antologie zvaná Granta
- 11.10.2003 - (kro, AP) - Titulní strana - str. 01
Nobelova cena míru jde do Íránu
- 11.10.2003 - LADISLAV KRYZÁNEK - Ze světa - str. 10
Šírín Ebadíová dokáže překonat strach
- 30.10.2003 - JAN JANDOUREK - Názory - str. 08
Kříže a závoje
- 26.11.2003 - VERONIKA UHLÍŘOVÁ - Ze světa - str. 12
Do školy v šátku? Francouzi to odmítají
- 12.12.2003 - (ČTK, zah) - Ze světa - str. 10
I někteří Iráčané kupují vánoční stromky
- 18.12.2003 - BOHUMIL DOLEŽAL - Názory - str. 08
Tolerance po francouzsku
- 22.10.2003 - JAN JANDOUREK - Názory - str. 08
Máme se bát islámu?
- 23.10.2003 - (ČTK) - Ze světa - str. 12
Bush symbolicky navštívil Bali
- 11.12.2003 - (zah) - Ze světa - str. 10
Nobelovy ceny byly předány laureátům
- 12.12.2003 - MARTIN KOMÁREK - Názory - str. 08
Kříže, šátky, desatero
- 12.12.2003 - MICHAELA PROKOPOVÁ - Ze světa - str. 12
Francie říká: Muslimský šátek před tabulí nepatří
- 31.12.2003 - VILIAM BUCHERT - Z domova - str. 03
Vrchol? Saddám v díře
- 31.12.2003 - Ze světa - str. 10
Co vše přinesl rok 2003
- 06.01.2004 - (ČTK) - Ze světa - str. 08
Tragédie v Egyptě: vadné letadlo?
- 19.01.2004 - (mcm, zis) - Ze světa - str. 08
Evropou hýbe boj o šátky muslimek
- 24.01.2004 - ZITA SENKOVÁ - Ze světa - str. 11
Sexuální výchova v Německu zlobí muslimy
- 24.01.2004 - (mcm) - Ze světa - str. 11
Také vous je náboženský symbol
- 28.01.2004 - JAN GAZDÍK - Z domova - str. 03
Muslimka učí a má šátek
- 07.02.2004 - Kraj Moravskoslezský - str. 03
Z vašich dopisů
- 11.02.2004 - (zah) - Titulní strana - str. 01
Francie: Zákaz šátků

- 11.02.2004 - MARTIN KOMÁREK - Názory - str. 06
Šátky do ošatek
- 11.02.2004 - MICHAELA PROKOPOVÁ - Ze světa - str. 09
Francie řekla ne šátkům ve školách
- 11.02.2004 - (AP, zah) - Ze světa - str. 09
Říkejte ve škole, že je to módní
- 11.02.2004 - MICHAELA PROKOPOVÁ - Ze světa - str. 09
Francie řekla ne šátkům ve školách
- 12.02.2004 - IVANA LESKOVÁ - Z celé země - str. 06
Porodníci oprášili kvůli Čechenkám ruštinu
- 13.02.2004 - IVANA LESKOVÁ - Kraj Moravskoslezský - str. 01
Čečenské ženy odmítají lékaře a tají těhotenství
- 13.02.2004 - Společnost - str. 06
Muslimský šátečku, kolem se toč
- 19.03.2004 - MILAN VODIČKA - Ze světa - str. 11
Kde čekat teror příště? Kde budou volby?
- 24.03.2004 - MARIE FORMÁČKOVÁ - Společnost - str. 06
Dramatický osud Heleny Růžičkové
- 30.03.2004 - ŠTĚPÁNKA TŮMOVÁ - Kraj Hradecký - str. 01
Orientální tanec prý vrací ženám radost ze života
- 17.05.2004 - JOHANNA GROHOVÁ - Ze světa - str. 12
Zničený Bejrút se chce zase stát Paříží
- 05.06.2004 - Ondřej Rykl - Víkend téma - str. 02
Krása, inteligence, vystupování?
- 29.07.2004 - ALICE HORÁČKOVÁ - Kultura - str. 07
Austrálie žije literární blamáží
- 04.08.2004 - (ČTK) - Ze světa - str. 09
V Itálii řeší, co s muslimkami v bazénu
- 10.08.2004 - MICHAL FRÝDL - Kultura a volný čas - Kraj Karlovarský - str. 09
Kusturica veze do Varů nový film
- 16.08.2004 - VILIAM BUCHERT - Léto 2004 - str. 12
Co islám dovoluje, a co ne
- 19.08.2004 - ZBYNĚK PETRÁČEK - Názory - str. 07
Šaría míří na Západ
- 31.08.2004 - (zah) - Titulní strana - str. 01
Francie: Teroristům neustoupíme!
- 03.09.2004 - (miš) - Ze světa - str. 08
Francie: dívky nechaly šátky doma
- 07.09.2004 - MILAN VODIČKA - Boj s terorem - str. 01
Od 11. září k 1. září
- 18.09.2004 - Jan Rybář - Na cestách - str. 05
Uctívači ohně, mongolský jezdec a lapálie s křížkem
- 20.09.2004 - (zah) - Ze světa - str. 08
Únoscí v Iráku prolamují další tabu
- 09.10.2004 - MILAN VODIČKA - Názory - str. 08
Cena míru za sázení stromů
- 14.10.2004 - JEFIM FIŠTEJN - Názory - str. 06
Perpetuum Nobile
- 14.10.2004 - (ms, kro) - Ze světa - str. 10
Al-Kajda vydává časopis pro ženy

- 16.10.2004 - LUDĚK NAVARA - Ze světa - str. 11
Vstávám brzy, abych se před půstem stačil napít, říká český muslim
- 11.11.2004 - Příběh - str. 42
Jak jsem potkal Suhu
- 28.12.2004 - DORA KAPRÁLOVÁ, KATEŘINA SZCZEPANIKOVÁ - Jižní Morava - str. 01
V Čechách jsou nebezpeční i malí chlapci, říká mladá žena
- 30.12.2004 - Únor - str. 30
Byla chyba, že Francie zakázala muslimským dívkám nosit šátky do školy?
- 30.12.2004 - Únor - str. 31
Kronika roku 2004
- 22.01.2005 - Zdeněk R. Nešpor - Kavárna - str. 01
Žít a nechat žít
- 03.02.2005 - JITKA VORLÍČKOVÁ - Plzeňský Babylon - str. 04
Žít v nemuslimské zemi a zůstat muslimem
- 04.03.2005 - (zah) - Ze světa - str. 09
Al-Kajda začala šířit vlastní časopis
- 08.03.2005 - (čtk) - Praha - str. 02
Happening k právům muslimských žen
- 11.03.2005 - ZITA SENKOVÁ - Ze světa - str. 10
Šátky ve školách začínají vadit i Rakušanům
- 11.04.2005 - (AP, Reuters) - Ze světa - str. 12
100 nejvlivnějších lidí planety podle časopisu Time
- 15.04.2005 - JIŘÍ TŮMA - Pardubický kraj - tipy na víkend - str. 04
Centrál věnuje víkend Kusturicovi
- 19.04.2005 - (ČTK) - Kultura - str. 09
Novinka, která představuje příběh ženy odsouzené k ukamenování
- 23.04.2005 - Timothy Garton Ash - Kavárna - příloha pro myšlení, umění a civilizaci - str. 01
Papež Benedikt XVI. uspíší odkřesťanštění Evropy
- 02.05.2005 - VLADIMÍRA ŠUMBEROVÁ - Lidé a zajímavosti - str. 09
Samura z New Yorku: Filipa bych neučila, kdyby neuměl zpívat
- 19.05.2005 - DANIEL ANÝŽ - Ze světa - str. 12
Korán: hněv muslimů a nejen to
- 01.06.2005 - JOHANNA GROHOVÁ - ZE SVĚTA - str. 10
Dnes hlasují Nizozemci a euroústavu zřejmě čeká další „ne“
- 22.06.2005 - ANTONÍN PELÍŠEK - Jižní Čechy - str. 02
Vojáci nacvičovali zásah proti srbským demonstrantům
- 24.06.2005 - VÍTĚZSLAV DITTRICH - Kraj Pardubický - str. 01
Prchli tajně z Iráku. Do Hlinska
- 30.06.2005 - (ms) - Kraj Hradecký - str. 02
Diplom mají i studenti z Bahrajnu
- 11.07.2005 - JOHANNA GROHOVÁ, DANIEL ANÝŽ - Útok na Londýn - str. 04
Nálož vybuchla i v centru muslimské čtvrti
- 12.07.2005 - MONIKA ELŠÍKOVÁ - Názory - str. 07
Hodnota věcí
- 14.07.2005 - (AP, šan) - Ze světa - str. 08
Policie zveřejnila další jména identifikovaných
- 15.07.2005 - (AP) - Ze světa - str. 08
Útoky krvavě ukončily sny mnoha mladých lidí

- 21.07.2005 - TOMÁŠ HOLÝ - Kraj Plzeňský - str. 02
Jsem muslimka, ale nemodlím se, říká plzeňská studentka
- 22.07.2005 - JAN RYBÁŘ - Titulní strana - str. 01
Policie: Teroristé chtěli zabít
- 23.07.2005 - Salman Rushdie - Kavárna - str. 02
Hnusné právo znásilnit ženu
- 27.07.2005 - JOHANNA GROHOVÁ - Ze světa - str. 09
Vrah režiséra dostal doživotí
- 27.07.2005 - ZITA SENKOVÁ - Ze světa - str. 09
Staneme se pevností? obávají se Němci
- 28.07.2005 - JANA AL OUKLA - Názory - str. 06
Portrét „muslimského“ teroristy
- 30.07.2005 - PETR ŠIMŮNEK - Rozhovor - str. 07
Alláh teroristy do ráje nepustí
- 05.08.2005 - (ver) - Východní Morava - str. 01
Zajímají mě příběhy, i ty židovské, říká muslimská dívka
- 05.08.2005 - VERONIKA KAPITÁNOVÁ - Východní Morava - str. 03
Brigáda na unikátním hřbitově
- 06.08.2005 - MILAN VODIČKA - Z domova - str. 04
Žiju jako Čech, cítím jako muslim
- 13.08.2005 - ZITA SENKOVÁ - Ze světa - str. 11
Hledám manžela. Zn.: Jsem muslimka
- 22.08.2005 - (ČTK) - Ze světa - str. 08
Švédská knihovna rozšířila své služby. Půjčuje i lidi
- 26.08.2005 - (Reuters) - Ze světa - str. 12
V Rusku byl zadržen Srb hledaný tribunálem OSN
- 05.09.2005 - (ČTK) - Ze světa - str. 10
Anglickou miss se stala muslimka
- 10.09.2005 - ROMAN JOCH - Život s terorem - str. 46
Válka civilizací? Západ bojuje i se sebou
- 01.10.2005 - MICHAELA BUČKOVÁ - Ze světa - str. 10
Šátkový zákon je ponižující, říká expertka
- 06.10.2005 - LUBOMÍR HEGER - Ze světa - str. 10
Za Srebrenicu může 19 473 lidí
- 15.10.2005 - (Reuters, AP) - Ze světa - str. 11
Nizozemská policie obklíčila sídlo vlády a zatkla sedm teroristů
- 02.11.2005 - (kro) - Ze světa - str. 09
Muslimky vyhlásily globální džihád mužské nadřazenosti
- 04.11.2005 - JAN RYBÁŘ, MICHAELA BUČKOVÁ - Ze světa - str. 08
Co se to děje? Příběh znuděných mladíků a nebezpečné televize
- 08.11.2005 - (ČTK, paw) - Paříž v plamenech - str. 02
Tisk: Neútočí islamisté, jen výtržníci
- 16.11.2005 - PAVEL NOVOTNÝ - Ze světa - str. 08
Střet kultur? V duši mladých muslimů se odehrává den co den
- 03.12.2005 - Tomáš Nídr - Na cestách - příloha - str. 08
Proč se v Anglii slaví Nový rok už na začátku listopadu
- 03.12.2005 - ZITA SENKOVÁ - Ze světa - str. 11
Pusťte ji, prosí příbuzní
- 10.12.2005 - Milan Vodička - Víkend - příběh - str. 11
Vstanou nové bojovnice

27.12.2005 - (kro) - Ze světa - str. 08

Neteř bin Ládina chce být pop-star

30.12.2005 - (myš) - Vysočina - str. 02

Knihovna připravuje besedu o Jordánsku